

HELENA KNIFIĆ SCHAPS

**PAVAO PABLO TIJAN RONČEVIĆ (1908. – 1997.) – ŽIVOT
POSVEĆEN KULTURI I BAŠTINI SENJA**

Helena Knifić Schaps
Oboj 68
HR 10000 Zagreb
arhprojekt@inet.hr

UDK: 929Tijan, P.
008(497.5Senj)
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2025-07-15

Pavao Tijan hrvatski je leksikograf, publicist i kulturni djelatnik rođen u Senju 1908., a preminuo u Madridu 1997. godine. Zbog izuzetnog i širokog spektra znanja i zanimanja postaje privatni učitelj djece iz plemićkih i drugih uglednih obitelji, što mu kasnije olakšava komunikaciju i umreženost u višim društvenim slojevima Hrvatske i drugih zemalja Europe i svijeta. Profesor je Nadbiskupske klasične gimnazije u Zagrebu. Leksikografsku djelatnost započinje kao pomoćni urednik izdanja Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima, jedan je od utemeljitelja i član uredništva *Hrvatska enciklopedije* (pokrenute u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj), urednik je više časopisa i nekoliko biblioteka te autor tekstova i pregleda na hrvatskom i stranim jezicima. Gradu Senju posvećuje brojne članke, eseje i knjige, a jedno od najvažnijih izdanja je *Hrvatski kulturni spomenici* i njegov prvi broj *Senj*, u izdanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1940. godine.

U emigraciju odlazi 1945. godine, a za cijelog razdoblja u Italiji i Španjolskoj ostaje aktivan u borbi za samostalnost Hrvatske u političkom, gospodarskom i kulturnom pogledu. Nikad politički angažiran, izrazito izražene nacionalne svijesti, svoje djelovanje usmjerava prema razvoju i napretku slobodne znanstvene misli i kulture i njihovu nezavisnost od političkih utjecaja. Sačuvana pisana građa Pavla Tijana čuva se u Arhivu Hrvatska akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Fokus ovoga rada je Tijanov doprinos evidentiranju i afirmaciji baštinenih vrijednosti Senja, posebno onih graditeljskih.

Ključne riječi: Pavao Tijan, Senj, kulturna baština, emigracija, Španjolska

Uvod

"More daje pečat osobi rođenoj na njegovu žalu. Odlaze političari, nestaju države, umiru susjedi, ruše se kuće i grade se nove, dolaze nove zastave, novi simboli, ali more i kamene mase kopna i otoka jednako nas pozdravljaju u djetinjstvu i u starosti"¹- riječi su to Pavla Tijana, rođenog uz more i kamene

---

¹ N. LUETIĆ-TIJAN, 2014, 22.

mase kopna i otoka, čovjeka koji je s njima ostao srođen do smrti. Za života u gradovima i *vele-gradovima*, u kamenu i u ravnici, u domovini i u tuđini, nikada nije dvojio *ki je, ča je, kadi je*, čak i u vrijeme kad nije znao *a ča sad*. Obrazovanje, postojanost, upornost i dostojanstvo rođenog Senjanina utrle su mu put do zvijezda u dvama kulturnim krugovima 20. stoljeća – hrvatskom i španjolskom.

Pavao Tijan je, kao "kulturno-opozicijski" djelatnik izuzetnog i širokog spektra znanja i zanimanja, posvećen znanosti i kulturi svoje primarne domovine Hrvatske, a potom i izborne domovine Španjolske. Prihvatila ga je kao svoga, priznala i odlikovala, a on je nju odabrao za svoje posljednje odredište.

Status emigranta nije ga spriječio u borbi za napredak slobodne znanstvene misli u cilju "jačanja hrvatske kulture i razvijanja narodnih intelektualnih, estetskih i etičkih sposobnosti"², nezavisnih od političkih utjecaja. Istim se načinom i žarom zauzimao za senjsku kulturnu baštinu i za institucije koje, osamostaljenjem Hrvatske, odlaze iz Senja. Svoju dobru umreženost u svjetskim razmjerima obilno je koristio na dobrobit domovine i rodnog grada.

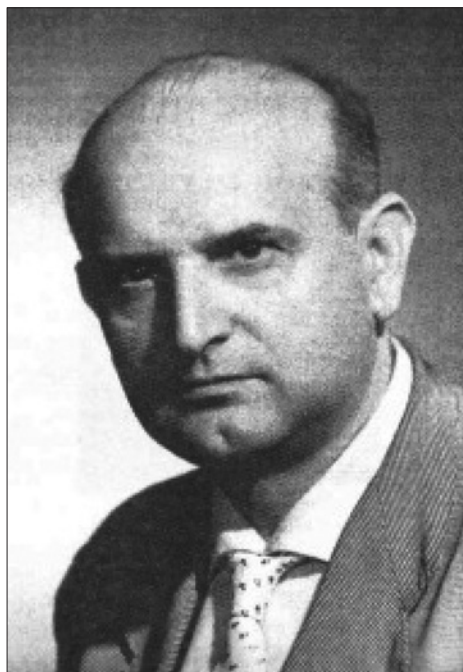
Godine u domovini

Pavao Tijan rođen je 15. lipnja 1908. godine³ na Gorici, jednom od najstarijih i tada najsiromašnijih dijelova grada.⁴

² M. UJEVIĆ, 1941.

³ Svi gradski i crkveni arhivi stariji od 1943. godine nestali su u bombardiranjima, stoga se u arhivu Župnog ureda u Senju ne čuva krsni list Pavla Tijana.

⁴ Tradicijski način označavanja pripadnosti predjelu. U Senju se ni danas ne govori "u Gorici" već "na Gorici", najvjerojatnije uvjetovano topografskim obilježjem po kojemu je predio i dobio ime – na brdu, na "gorici".

Sl. 1. Pavao Tijan
(izvor: *Senjski zbornik*, 20, 1993)

Obitelj je duboko ukorijenjena u vjeri, pa su tako svi njezini članovi kršteni i krizmani u senjskoj katedrali⁵. Pavao (Pave) je Senjanin ne samo po rođenju nego i po karakterističnom govoru i mentalitetu, o čemu kasnije i sam piše. Za sve vidove života grada, njegovih svjetovnih i vjerskih običaja, jezične, graditeljske i ostale sastavnice baštine, zanima se od najranije mladosti. "Bavljenje" Senjom traje od 1920-ih godina pa sve do pred kraj 20. stoljeća, tako da ga je teško svrstati u neki kronološki prikaz razvoja rekognisciranja i registriranja spomeničke baštine, ne samo materijalne (nepokretne, osobito one graditeljske), nego i one nematerijalne (vjera, govor, običaji). Kao suvremenik i u principijelnim pitanjima istomišljenik svojih sugrađana Vuka Krajača i Ante Glavičića, njegov senjski opus prethodi, nadopunjuje ili se oslanja na rad ove dvojice.

Otac Vinko Tijan potječe iz skromne obitelji ribara (djed Vinko i stric Dezider su bili ribari). Vinko u osnovnu školu ide s Milutinom Cihlarom Nehajevim, hrvatskim književnikom rođenim u Senju i cijelog života ostaju dobri prijatelji. Kasnije radi kao ložač u tvornici duhana. Supruga Marija, rođena Rončević, u istoj je tvornici radnica. Troje im se djece rađa prije Pavla (sve troje umire), a poslije njega dobivaju još šestoro djece od kojih adolescentnu dob doživljavaju Jarko (rođen 1910. godine), Viktor (rođen 1913. godine), Anka (rođena 1920. godine) i Tomislav (rođen 1925. godine).

Žive skromno, imaju samo ono najnužnije, a Pavao kao najstariji mora paziti na mlađu braću. Stanje se u gradu naglo mijenja početkom 1. svjetskog rata; naglo osiromašuju bogate obitelji, što se neminovno odražava na cjelokupno stanovništvo.⁶ Tijani posjeduju zemlju u Drugoj dragi⁷ iznad Jadranske magistrale.⁸

U rodnome gradu 1914. godine malog Pavu upisuju u pučku školu. Završava je 1918., a iste godine upisuje se u Kraljevsku veliku gimnaziju u Senju. Kao stipendist jedne gradske zaklade,⁹ od 1919. do 1921. godine pitomac je konvikta Ožegovićianum. S položenom maturom¹⁰ osamnaestogodišnji Tijan

⁵ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 110, sign. 64, Tijanovo je osobno svjedočenje, budući da su sve crkvene knjige i matice stradale u bombardiranjima Senja 1943. i 1944. godine.

⁶ N. LUETIĆ-TIJAN, 2014, 19-38.

⁷ Predio Senja uz obalu, sjeverozapadno od stare gradske jezgre

⁸ N. LUETIĆ-TIJAN, 2014, 278. Pavao i braća odriču se naslijeđene zemlje 1960-ih godina u korist brata Jarka, koji tu gradi kuću.

⁹ Nije navedeno o kojoj se zakladi radi, ali B. PETRAČ, 2019., XI. navodi da se Tijan, kao stipendist, nakon diplome obvezao predavati na državnim školama dvostruki broj godina koliko je uživao stipendiju.

¹⁰ B. DIKLIĆ, 1989, 92. Ispit zrelosti položio je u senjskoj gimnaziji 1926. godine.

Stališ duša župe grada Senja.

Redni broj	Ime i prezime	Rodjelo			Umro			Sveć.	Opaska
		dan	mjesec	godina	dan	mjesec	godina		
1	Milan Hrabrović, sin Senja	9	IX	1842	11	IX	1892		užen.
2	Margareta s. Krbavac, supuga	23	I	1847					
3	Stjepan, sin	13	IX	1873					
4	Simon, sin	31	V	1876	3	V	1901		
5	Stjepan, sin	9	IX	1879					
6	Jurga, sin	15	IX	1881					
7	Stjepan, sin	5	V	1884					
8	Polina Krbavac, supuga Simona	12	V	1821	3	V	1901		
9	Stjepan, sin	1	V	1872	22	V	1901		
10	Margareta Krbavac, supuga	23	I	1847					
11	Simon, sin	31	V	1876					
12	Stjepan, sin	9	IX	1879					
13	Jurga, sin	15	IX	1881					
14	Stjepan, sin	5	V	1884					
15	Polina Krbavac, supuga Simona	12	V	1821	3	V	1901		
16	Stjepan, sin	1	V	1872					
17	Margareta Krbavac, supuga	23	I	1847					
18	Simon, sin	31	V	1876					
19	Stjepan, sin	9	IX	1879					
20	Jurga, sin	15	IX	1881					
21	Stjepan, sin	5	V	1884					
22	Polina Krbavac, supuga Simona	12	V	1821	3	V	1901		
23	Stjepan, sin	1	V	1872					
24	Margareta Krbavac, supuga	23	I	1847					
25	Simon, sin	31	V	1876					
26	Stjepan, sin	9	IX	1879					
27	Jurga, sin	15	IX	1881					
28	Stjepan, sin	5	V	1884					
29	Polina Krbavac, supuga Simona	12	V	1821	3	V	1901		

H. Knific Schaps

Sl. 2. Stališ duša obitelji Tijan
(izvor: Stališ duša Župe grada Senja, izvod)

Sl. 3. Obitelj Pavla Tijana: otac Pavao, majka Marija, braća Jaroslav (s bijelom kapom), Viktor (u majčinu krilu) i Pavao, 1913./1914. (izvor: N. LUETIĆ-TIJAN, 2014, 18)

Diplomu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu stječe 7. listopada 1930. godine.¹¹ Cijelo vrijeme školovanja, sve do njegove smrti, podršku ima u prijatelju, kasnije i mentoru, senjskom intelektualcu i hrvatskom ugledniku Vinku Kriškoviću.¹²

¹¹ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 1, sign. 1-2. Preslike diplome brat Jarko šalje mu u velikoj tajnosti posredovanjem; Tijan zahvaljuje u pismu iz Madrida neimenovanoj prijateljici (pismohrana Gradskog muzeja Senj, pismo od 27. listopada 1974., naslovljeno "Draga gospe i lipa moja Senjkinjo", bez signature)

¹² P. TIJAN, 2019, 53–76.

1926. godine odlazi u Zagreb na studij slavistike i kroatistike (pod A hrvatski jezik, pod B povijest jugoslavenske književnosti, pod C nacionalna povijest, latinski i ruski).

Još u vrijeme studija Tijan je potpuno zaokupljen kulturnim vrijednostima Senja, pa tako već 1928. godine piše tekst o senjskom groblju Sv. Vida (detaljnije u posebnom poglavlju). U isto vrijeme, s trojicom prijatelja pokušava artikulirati djelovanje senjske "dijaspore", dotad razjedinjene i nezainteresirane skupine obrazovanih ljudi, pokušajem okupljanja u cilju njegovanja senjske riječi, duha, društvenosti, običaja i mentaliteta te promicanja vrijednosti grada i njegovog nasljeđa. Već ga tada zanimaju uzroci iseljavanja iz Senja, što kasnije tumači u svojim sjećanjima na rad Senjskog kluba (opširnije u posebnom odlomku).

Fokus Tijanovog interesa i rada tih godina je Senj, pa tako gradu posvećuje brojne članke, knjige i prvi turistički vodič. Početkom 1931. godine radi kao privremeni pomoćni urednik izdanja Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima.-

Po preporuci svojega senjskog mentora Vinka Kriškovića, Tijan se 1931. godine seli iz Zagreba u Vukovar,¹³ gdje ostaje sve do 1938. godine. Izuzetno obrazovan i cijenjen u intelektualnim i visokim društvenim krugovima, od 1931. do 1934. godine odgojitelj je i privatni učitelj grofa Jakoba Eltza,¹⁴ kasnije i Gabrijele von Habsburg (unuke nadvojvode Salvatora i hrvatskog podbana baruna Nikolića).

Život uz dvije aristokratske obitelji omogućio mu je putovanja i druženja s gotovo svim hrvatskim plemenitaškim obiteljima, što se kasnije pokazalo izuzetnim kapitalom kada su i on i ostali emigrirali. Nakon 1941. godine učitelj je i dvoje mlađe djece dr. Ante Pavelića,¹⁵ Velimira i Marijane.¹⁶ Vojni rok služi 1934. godine u kasarnama od Splita do Valjeva i Sarajeva.

Sl. 4. Pavao Tijan i grof Jakob Eltz pod šatorom u parku dvorca Eltz u Vukovaru, 26. lipnja 1932. (izvor: N. LUETIĆ-TIJAN, 2014, 76)

¹³ Vinko Krišković (Senj, 15. 6. 1861. – Zürich, 6. 11. 1952.) potomak je ugledne i bogate senjske trgovačke obitelji, doktor prava školovan u Zagrebu, Beču i Berlinu. Poliglot (engleski, njemački, španjolski), sveučilišni profesor, prevoditelj 24 Shakespearove drame i drugih djela, stručnjak za kazališnu i glazbenu umjetnost. Slično kao Tijan, i Krišković zbog svojih političkih stavova odlazi u inozemstvo (Zürich, 1942.), gdje i umire. (M. RAGUŽ, 2016, 60–61)

¹⁴ Intenzivna Tijanova prepiska s Jakobom Eltzom nakon 1990. godine dio je zbirke HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan* (uvid u kutije 108 i 110, više signatura).

¹⁵ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 109, sign. 135. Tijan piše Vlatku Peteru u pismu iz Madrida (datirano 8. prosinca 1993.) da je Ante Pavelić neko vrijeme pohađao senjsku gimnaziju. U Senju nije maturirao (prema podacima u B. DIKLIĆ, 1998.)

¹⁶ M. RAGUŽ, 2016.

Sl. 5. Prijatelji nakon položenog ispita grofa Jakoba Eltza. Slijeva: Branko Krmpotić, Pavao Tijan, Jakob Eltz i Viktor Tijan, 5. lipnja 1933. (izvor: N. LUETIĆ-TIJAN, 2014, 75)

Metle i škavacere. U *Obzoru* 1936. godine objavljuje tekstove *Senjske pokladne publikacije*, *Nestao stari običaj*, *Sudbina senjskih starina*, *50. godišnjica jedne crkvene restauracije*. Kako piše sam Tijan, svi ovi rukopisi propali su u emigraciji¹⁹. Tijanov opus posvećen Senju trebao je biti dio djelovanja Senjskog kluba, do čijega formalnog osnivanja nikad ne dolazi. Radovi, međutim, izazivaju pažnju intelektualnih krugova.

Leksikografska djelatnost Pavla Tijana u tome je razdoblju izuzetno bogata i plodna. Od 1938. godine stalni je suradnik Mate Ujevića (kod kojega neko

Od 1935. do 1941. godine profesor je Nadbiskupske klasične gimnazije u Zagrebu.¹⁷ Zaokupljen rodnim Senjom objavljuje knjižice *Senj i Senj, Kulturno-historijska šetnja gradom po priloženom tlocrtu* (1931.), članke *Sudbina senjskih starina* (*Obzor*, 13. svibnja 1936.), *Grad Senj u povijesti i kulturi hrvatskoga naroda*, (1940.), *Senjske štorije i čakule* (1940.).¹⁸ Osim u *Senjske štorije i čakule*, Tijanov je materijal sakupljen u *Zbornik za narodni život i običaje* (JAZU, 1939. – 1940.), *Senjski nadimci* (JAZU, 1936.) te pokladni list *Metla bez škavacere* (1936.). Zapaženo je njegovo radijsko čitanje dijalektalnog teksta *Senjska banja* 1928. godine iz

¹⁷ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 110, sign. 65, Kardinal Franjo Kuharić piše u pismu Tijanu: "Sjećam Vas se kao profesora u Nadb. klasičnoj gimnaziji u Zagrebu još prije rata. Ja sam maturirao 1939. godine, a Vi ste bili profesor godinu dana mlađem razredu. Međutim, 1945. godine zajedno smo ređeni u zagrebačkoj katedrali. Redio nas je sada Sluga Božji Kardinal Alojzije Stepinac."

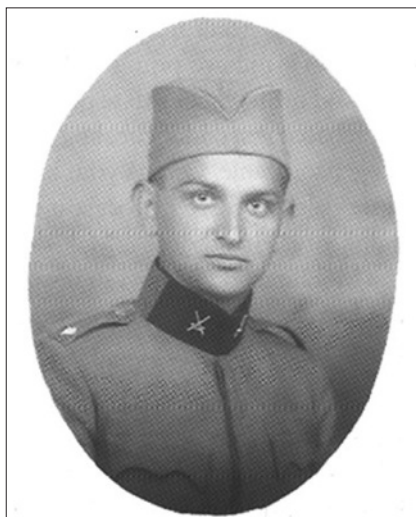
¹⁸ M. RAGUŽ, 2016, 214.

¹⁹ P. TIJAN, 1994, 341.

vrijeme i stanuje) na projektu *Hrvatska enciklopedija*.²⁰ Upoznaje tada i surađuje s Ljubom Karamanom (1941. – 1944.), tada već ravnateljem Konzervatorskog zavoda u Zagrebu.²¹ Urednik je više časopisa, *Književnog tjednika* i nekoliko biblioteka. Član je Središnjeg uredništva *Hrvatske enciklopedije*,²² autor je tekstova i pregleda na hrvatskom i stranim jezicima.

Emigracija, španjolski opus, inozemna priznanja

Po uspostavi Nezavisne Države Hrvatske (NDH), Tijan živi u Zagrebu i u prvih nekoliko mjeseci 1940. godine s Matom Ujevićem i Vjekoslavom Štefanićem sudjeluje u izradi više srednjoškolskih udžbenika. Godine 1944. imenovan je pročelnikom za visoko školstvo i znanstvene ustanove u Ministarstvu prosvjete (ministar Mile Budak) i na toj poziciji znatno pridonosi osnivanju Medicinskog i Teološkog fakulteta u Sarajevu. Iste se godine u Zagrebu, u crkvi sv. Petra, 24. travnja ženi Nedjeljkom Luetić, profesoricom francuskog jezika i književnosti te slavistike i hrvatskog jezika i književnosti.²³ Dobivaju kćer Mariju.

Sl. 6. Pavao Tijan kao vojnik u Sarajevu, 28. svibnja 1935.
(izvor: N. LUETIĆ-TIJAN, 2014, 79)

²⁰ Tijan je, uz Matu Ujevića i Dragutina Schulhofa, od samog početka "treći čovjek" *Hrvatske enciklopedije*, čije izlaženje sve do 1944. godine nije bilo cenzurirano i nije bilo pod ikakvim utjecajem ustaške vlasti NDH. (B. PETRAČ, 2019, XXI-XXIII)

²¹ N. LUETIĆ-TIJAN, 2014, 111.

²² *Hrvatska enciklopedija*, 1941. Prvi broj izlazi 1941. godine u, kako u Predgovoru piše Mate Ujević, "vrlo teškim i tmurnim vremenima...", ali baš činjenica, da izlazi u sadašnje vrijeme, potvrđuje našu moralnu i intelektualnu otpornost i stvaralačku snagu." Ističe nadalje da ovime hrvatska javnost dobiva djelo "koje će pružiti zaokruženu sliku života i svijeta, te na taj način pridonijeti jačanju hrvatske kulture i razvijanja narodnih intelektualnih, estetskih i etičkih sposobnosti." Za sve su zaslužni "nepistrani duhovni napori priznatih stručnjaka" što, uoči velikih društvenih i političkih promjena, ima posebno značenje.

²³ Nedjeljka Luetić-Tijan (1916., Gradac kraj Makarske – 2002., Madrid) radi kao profesorica na gimnaziji u Splitu. U Zagrebu surađuje s uredništvom *Hrvatske enciklopedije*, *Spremnosti*, *Hrvatske revije* i dr. Uz supruga Pavla Tijana postaje hrvatska kulturna djelatnica u španjolskoj emigraciji. Njezinu knjigu posvećenu životu i djelovanju Pavla Tijana uređuje Igor Zidić u suradnji s Marijom Wieck-Tijan, a posmrtno je izdaje Matica hrvatska 2014. godine.

Padom Nezavisne Države Hrvatske Tijan odlazi u emigraciju 6. svibnja 1945. godine.²⁴ Preko Austrije (put ga vodi na Krumpendorf, srećom ne na Bleiburg) bježi u Rim, a već 1946. godine objavljuje knjigu *Martyrium Croatiae*. U knjizi (prevedenoj na latinski) Tijan piše četiri poglavlja te uređuje *Slavensku Enciklopediju (The Slavonic Encyclpaedia)* koja izlazi u New Yorku 1947. godine. Težeći boljoj izobrazbi, upisuje se u vatikansku paleografsku školu gdje studira paleografiju, diplomatiku i arhivistiku. U emigraciji surađuje s mnogim uglednim izdavačima, piše o Hrvatskoj, njezinoj kulturi i sudbini u kojoj se našla zajedno s mnogim drugim nacijama u tadašnjoj Europi.

Na poziv španjolskog Vrhovnog vijeća za znanstvena istraživanja, 1947. godine iz Rima odlazi u Madrid te ondje, na novoosnovanom Međunarodnom odjelu za moderne kulture, organizira studij slavistike. U Madridu je poznat i pod imenom *Pablo Tijan Rončević / Ronchevich* (majčino djevojačko prezime). Radi na izdavanju *Enciklopedije španjolske kulture*, a počinje se baviti i kazalištem. Najviše truda ulaže u vođenju 15-minutnih emisija na hrvatskom jeziku na Španjolskom nacionalnom radiju u programu koji pokreće sa suprugom Nedjeljkom u ulozi koautorice i spikerice²⁵ i vodi punih 20 godina (1. lipnja 1956. – 20. prosinca 1975.²⁶). Nastojanje na širenju znanja o književnosti pisanoj na hrvatskom jeziku proteže se i na prevoditeljstvo. Zapažen je njegov prijevod drame *Bez trećeg* Milana Begovića, koju u veljači 1958. godine postavlja novoosnovani madridski teatar Goya.²⁷

Autor je studije o Jugoslaviji objavljene u enciklopedijskom djelu *Las grandes corrientes del pensamiento contemporaneo (Velike struje suvremene filozofske misli)* 1959. godine, pomoćnik je glavnog urednika i autor 12 biografija objavljenih u 4 sveska enciklopedijskog biografskog djela *Forjadores del Mundo Contemporaneo (Kovači suvremenoga svijeta)* 1959. – 1961. godine. Objavljuje u brojnim hrvatskim emigrantskim časopisima (*Hrvatska revija, Studia Croatica* i drugi).²⁸

²⁴ Supruga i kći mu se u Madridu pridružuju tek 1955. godine.

²⁵ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 1, sign. 12. U veljači 1989. godine za svoj rad dobiva Zahvalnicu španjolskog radija.

²⁶ P. TIJAN, 2019, 403.

²⁷ M. POLIĆ BOBIĆ, 2018, 38. HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 108, sign. 140, Obavijest o predstavi Tijan šalje 10. srpnja 1993. godine Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu.

²⁸ M. RAGUŽ, 2016, 156–158.

Sl. 7. Senj iz zraka prije 1940. godine
(izvor: HKS, 1940, sl. 20.)

Mirjana Polić Bobić, autorica antologijske knjige *Hrvatska / Španjolska: povijesne i kulturne veze*, neizostavno spominje i doprinos Pavla Tijana u učvršćivanju tih veza svojim doprinosom španjolskoj enciklopedistici, filologiji, literaturi (između ostalog i dječjoj), prevoditeljstvu, edukaciji i kulturi uopće, uza sve njegove ostale aktivnosti na slavističkim i emigrantskim temama.²⁹ "Za istaknuti rad na upoznavanju španjolske javnosti s hrvatskom kulturom", The Croatian Academy of America iz New Yorka 27. svibnja 1966. godine bira Tijana za svog dopisnog člana.³⁰ Konačno, za ogroman doprinos španjolskoj kulturi koja ga je, njegovim radnim doprinosom, prigrllila i učinila svojim, španjolski kralj dodjeljuje Tijanu odličje *Cruz de Alfonso X el Sabio* (Križ Alfonsa X. Mudraca).

²⁹ M. POLIĆ BOBIĆ, 2018, 36–39.

³⁰ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 1, bez signature

Senjske teme

Inicijalni trolist entuzijasta i "aktivista" zaštite i afirmacije graditeljske baštine Senja, prof. Pavao Tijan, dr. Vuk Krajač i prof. Ante Glavičić, daju nemjerljiv doprinos osvješćivanju potrebe za zaštitom senjskih starina i cijelih ambijenata, u korist opstanka i razvoja grada. Upravo rano Tijanovo ukazivanje na vrijednosti, početkom 20. stoljeća, postaje podlogom kasnijem organiziranom djelovanju osobito Krajača i Glavičića, u pravcu identificiranja, atribuiranja i valoriziranja graditeljske baštine Senja.

Groblje sv. Vida

Već kao dvadesetogodišnjak, 1928. godine Tijan među prvima prepoznaje značaj gradskog groblja Sveti Vid, običaje vezane uz ispraćaj pokojnika, ali i njihovu ugroženost i postupno nestajanje.³¹ Novinski članak *Senjsko groblje sv. Vida* napisao je i objavio u dnevniku *Narodna politika* 17. studenog 1928. godine.³² Kako navodi, to nije prvo groblje u Senju. Na ovu je lokaciju, na isteku Senjske Drage prema gradu, preseljeno s nekoliko drugih poznatih mjesta (između ostalih sa starog groblja sv. Petra koje se nalazilo blizu gradskih zidina) ne zna se točno kad "jer su podaci o tome izgorili za vrijeme požara gradskog arhiva". Najstariji natpis potječe najvjerojatnije iz 1836. godine. Specifičnost položaja uvjetuje, protekom vremena i neprilika uslijed bujičnih poplava, ozbiljne građevinske zahvate u cilju zaštite i bolje regulacije. Tijan o tome piše: "Kako se groblje nalazi uz korito periodične gorske bujice, trebalo ga je ograditi jakim zidom, da voda ne prodre u groblje. Godine 1851. podignut je jak zid od tesanog kamena i u jednom uglu uklesan je ovaj natpis: 'S neba, mili Bože, štiti od oluja, što puk senjski mira radi preminuvših željno gradi god. 1851. (MDCCCLI.)' Međutim ni ovaj zid nije mogao groblje potpuno očuvati od poplave jer bujica nije bila regulirana. Tako je 1856. stradalo groblje od proloma oblaka nad dragom Lukovicom. Tada je voda nosila u more križeve, lijesove i stabla. Po prilici pred

³¹ Iz suvremene je perspektive najneobičnije da Tijan tekst ove tematike piše u svojoj 20-oj godini života, što nedvojbeno svjedoči o zrelosti, ljubavi i senzibilitetu prema rodnom gradu.

³² P. TIJAN, 1992, 135. Tekst velike dokumentacijske vrijednosti s povijesne distance Uredništvo *Senjskog zbornika* doslovno preuzima u broju 19. 1992. godine, što čini vrijedan doprinos u izradi budućih znanstvenih istraživanja senjskog groblja. Unošenjem popratnih bilješki, uz dopuštenje autora, urednik A. Glavičić pojašnjava da je "na taj način dijelom dopunio neke praznine do kojih dolazi čitatelj 65 godina nakon objavljivanja. I članak i bilješke traže još dopuna i potrebno je da se jednom kompleksnijom studijom obradi prošlost senjskoga groblja. Tu inicijativu ostavljamo mladima da dovrše." (napomena 1, 135)

Sl. 8. Pogrebna povorka na Staroj cesti, vjerojatno nakon 2. svjetskog rata
(izvor: M. KNIFIĆ-GRULICH – V. KNIFIĆ, obiteljski arhiv, nedatirano)

četrdeset godina dovršena je regulacija senjske bujice i tako su groblje i grad potpuno osigurani od poplave.³³ Nova je regulacijska osnova groblja izrađena 1925. godine.³⁴ Također, "najstariji spomenik na današnjem groblju potječe iz godine 1707. To je veliki kameni križ (3 m visok) na kamenom podnožju. Na gornjem dijelu uklesano je nevještom rukom: S. Ivan Nepomucni, a na donjem dijelu godina 1707. Taj križ je prenesen iz starog groblja. Najstariji nadgrobni natpis na ovom groblju potječe iz 1836. godine."³⁵

Novija kapelica sv. Vida oko koje je osnovano groblje "sagrađena je god. 1849. nastojanjem i troškom senjskih građana Josipa Markovića, Antona Škorića i Vincenca Kriškovića, kako to kažu natpisi na pločama u kapelici. Oltarna slika sv. Vida potječe još iz stare kapelice sv. Vida, koja se nalazila na zemljištu nedaleko današnjega groblja i od nje se vide još ostaci zidova.³⁶ Govori se, da je i tu kapelicu dao porušiti god. 1558. general Lenković, ali je

³³ P. TIJAN, 1992, 136.

³⁴ P. TIJAN, 1992, 137. Inicijativa gradskog zastupstva 1925. godine, u kojemu je na listi Hrvatskog bloka s načelnikom prof. V. Rivosecchijem i Tijanov otac.

³⁵ P. TIJAN, 1992, 137.

³⁶ P. TIJAN, 1992, 136.

to teško vjerovati, jer ne bi tom prilikom ostali zidovi, koji danas mogu služiti kao zaklonište."³⁷

Stanje groblja je po Tijanovu pisanju žalosno, o njemu se brine samo klesar "koji je gradio spomenike i grobnice kako je htio. U općini nije bilo knjigovodstva o groblju ni registra umrlih i pokopanih. Nije se znalo koje su grobnice 'vikovične', a koje vremenske, kada treba stare grobove prekapati, što raditi s dotrajalim, razbijenim i srušenim spomenicima i grobnicama." Treba stoga odrediti, između ostaloga, "rokove dospijevanja za vremenske grobove i t. d."³⁸ Opisuje Tijan u tom tekstu lokaciju i vizure, običaje pri ispraćaju kao i one na dan Svih svetih i na Dušni dan.

Navodi da je jednu grobnicu senjskih uglednih obitelji te nekoliko poprsja na grobovima (Franje i Vinka Cikote, Ivana Dobrile Dobrile, Huberta Lusteru) radio veliki hrvatski kipar Ivan Rendić. Na nekim su grobnicama uklesani stihovi Vjenceslava Novaka, a osobitost je svakako obilježje uz ime nekih pokojnika *Građanin sam senjski!* i ta je izreka onda imala efekt poznate izreke *Civis Romanus sum!*³⁹

Groblje sv. Vida upisano je u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske u status Preventivne zaštite. Započeti postupak promjene pravnog statusa u kulturno dobro pretpostavlja valorizaciju i atribuiranje krajobraznog, graditeljskog i umjetničkog fonda, kao i vizure.⁴⁰ Korisno je pritom provjeriti navode, osobito Vuka Krajača i Tomislava Premerla, da grobove krasi i djela Ivana Meštrovića, Ive Kerdića i Ivana Rendića, možda i drugih hrvatskih ili europskih kipara, kao i Tijanove navode o križu (1707.), natpisima na spomenicima (stihovi Vjenceslava Novaka) i na zaštitnom zidu prema Kolanu.

---

³⁷ Ante Glavičić daje prilično detaljno dimenzije i opis nalaza zaklonjenog gustim raslinjem. Svoje istraživanje potkrjepljuje i Valvasorovom vedutom Senja iz 1687. godine. Do danas nema podataka o sustavnijem istraživanju kapelice, čak ni nakon radova na proširenju groblja 1990-ih. Malo je vjerojatno da materijalni ostaci u zoni tog zahvata (temelji/zidovi, ako su postojali), ne bi bili evidentirani. (A. GLAVIČIĆ, 1996, 44–46)

³⁸ P. TIJAN, 1992, 137–138.

³⁹ P. TIJAN, 1992, 137–140.

⁴⁰ Značajne pomake u tom pravcu objavio je predsjednik Senjskog muzejskog društva Miroslav Glavičić na skupu povodom obilježavanja 531. obljetnica tiskanja *Senjskoga glagoljskog misala*. (D. PRPIĆ, Obilježena 531. obljetnica tiskanja Senjskoga glagoljskog misala, *Novi list*, URL: <https://www.novolist.hr/rijeka-regija/lika-senj/obiljezena-531-obljetnica-tiskanja-senjskoga-glagoljskog-misala/> (2025-08-08))

Senjski klub

Objavljivanje teksta o senjskom groblju dobar je poticaj te 1928. godine za animiranje *Senjana u svitu*, prvenstveno onih u Zagrebu, da se i službeno organiziraju kao *Senjski klub*.⁴¹

U svojim sjećanjima o Klubu Tijan analizira, između ostalog, zašto su nastajali "prekobrojni Senjani" ili "Senjani u svitu" te kako se i zašto formirala senjska "dijaspora", odnosno skupina/e nastajala/e iseljavanjem iz rodnog grada, a još uvijek u okviru iste države.⁴² (Nije tad ni slutio da će i sam završiti u pravoj dijaspori, onoj daleko od domovine.) Tadašnju senjsku "dijasporu" činili su visoko i srednje obrazovani ljudi. U Zagrebu i u Jastrebarskom to su bili sveučilišni profesori (zoologija, povijest, agronomija), gimnazijski profesori (npr. povjesničar Mile Magdić), književnici

(npr. Milutin Cihlar Nehajev), pisci, novinari, odvjetnici i bivši ministri (npr. Ivan Krajač), kazalištarci (npr. Lepasova Kangrga, poznatija kao Bela Krleža), pripadnici klera, farmaceuti/apotekari, glazbenici, bankovni činovnici, namještenici, studenti, šegrti, bravari, kovači, ali i zadnji potomci senjskih patricijskih i plemićkih obitelji Domazetovića, Rubellija, Hreljanovića, Vukelića, 60-ak stalnih stanovnika Zagreba i Jastrebarskog.⁴³

Sl. 9. Izdavači *Senjskog vodiča*: dr. Ante Vlahović, Milan Ciganović i Pavao Tijan 1931. (izvor: N. LUETIĆ-TIJAN, 2014, 66, foto: Frane Bezjak)

⁴¹ P. TIJAN, 1994. Na poticaj Ante Glavičića, Tijan zapisuje sjećanja na povode i namjere osnivanja Kluba, a objavljuje ih *Senjski zbornik*. Ona predstavljaju autentično svjedočenje autora na vrijeme, ljude, namjere, okolnosti djelovanja i događaje vezane uz aktualnu društvenu i političku situaciju. Članak prenosi u cijelosti i N. LUETIĆ-TIJAN, 2014, 61–71.

⁴² P. TIJAN, 1994, 324.

⁴³ P. TIJAN, 1994, 326. Među svima koji su pristigli u Zagreb uglavnom bez ili s oskudnim sredstvima, ističu se braća Milan i Joso Prpić iz Krivog Puta. Oni su "svojim radom i marom stvorili industrijska poduzeća i kapitala na zamjernoj visini." Iako se u Zagrebu ne druže sa Senjanima, rodnom se kraju odužuju financijskom potporom dostatnom da se podigne porušeni sjeverozapadni tornjić tvrđave Nehaj.

Sl. 10. Grb Grada Senja
(izvor: HKS, 1940, sl. 114)

karnevalskih stihova, ali u Senju je to tako."⁴⁴ Cjelokupnoj klimi i uspostavi tog zajedništva, poticanju ponosa i samopouzdanja pogoduje, prema Tijanu, dolazak u grad Milutina Cihlara Nehajeva 1928. godine, da bi upravo u Senju premijerno pročitao ulomke iz netom izašle knjige *Vuci*. Isti učinak proizvodi i grb Grada Senja na stropu kapelice Majke Božje Sljemenske, postavljen 1931. godine uz grbove ostalih važnih hrvatskih gradova.⁴⁵

S formalnim osnivanjem Kluba oteže se iz raznih razloga, između ostalog i zbog sve teže političke situacije. U vrijeme diktature kralja Aleksandra, učestalih policijskih kontrola rada udruga i društava, uhođenja ljudi, "Senj je na vrhovima jugoslavenske državne uprave bio smatran najprije frankovačkim a onda ustaškim opasnim gnijezdom. Odatle i zla kob grada Senja za čitava trajanja Jugoslavije da nikako nije mogao napredovati niti se bar normalno razvijati."⁴⁶ Djelovanje Kluba se uglavnom svodi na pomaganje Tijanovih inicijativa, a njih ne nedostaje.

Senj, kulturno-historijska šetnja gradom po priloženom tlocrtu

Novo vrijeme ne obilježava samo politička diktatura, nego i razvoj nove gospodarske grane – turizma. Svojim zagrebačkim prijateljima u Senjskom

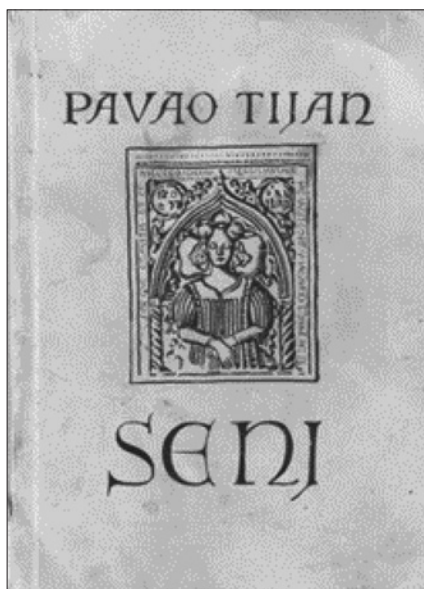
⁴⁴ P. TIJAN, 1994, 331.

⁴⁵ P. TIJAN, 1994, 327.

⁴⁶ P. TIJAN, 1994, 332–333.

klubu u osnivanju (u *Predgovoru* se Tijan zahvaljuje Franji Bezjaku, Milanu Ciganoviću i dr. Anti Vlahoviću), koji se sastaje u restoranu Zvonimir na uglu Jurišičeve i Petrinjske ulice, Tijan govori o vrijednostima i potencijalima Senja za razvoj upravo te djelatnosti. Sve ilustrira kartom koju je izradio Nikola Čubranić. Sazrijeva ideja izrade turističkog vodiča, a za potrebe realizacije Senjski klub u Senj šalje Ljudevita Griesbacha s planom fotografskog snimanja značajnijih objekata. Rezultat je prvi turistički vodič *Senj, kulturno-historijska šetnja gradom po priloženom tlocrtu*, objavljen 1931. godine.⁴⁷

Tada već kao mladi profesor (diplomira 1930., s 22 godine), Pavao Tijan daje u *Vodiču* popis, odnosno *Pregledni katalog* sadržaja koji čine društvenu infrastrukturu grada, poimenično ih nabrajajući po skupinama: 1. Hoteli i restauracije (2 hotela, 1 restoran, 1 pansion, 1 svratište, 2 slastičarnice, 2 gostionice), 2. Crkve i bogoštovna mjesta (katedrala, 5 katoličkih crkava, 1 pravoslavna crkva, 1 samostan, groblje, kalvarija), 3. Starine i znamenitosti (palače, kuće, dijelovi grada, bedemi, kule, arheološki lokaliteti, glagoljski natpisi i dr., 32 lokacije), 4. Državni i gradski uredi (civilne i crkvene gradske i kotarske službe, policija, carinarnica i sl., njih 15), 5. Naučne zbirke (3 arhiva, 3 knjižnice, 2 zbirke, riznica i meteorološka postaja), 6. Škole i školski zavodi (sjemenište, gimnazija, 4 škole, konvikt, internat, dječje zabavište), 7. Banke, trgovine i radnje koje dolaze u obzir kod prometa stranaca (4 štedionice, 3 brijlačnice i češljaonice, 6 trgovina kupališnih potrepština, 2 knjižare i papirnice, trafika, novine, foto-pribor, urar, draguljar, tržnica), 8. Industrija (4 tvornice/proizvodna pogona), 9. Liječnici i sanitarne ustanove (4 liječnika, 1 liječnica, ljekarna, bolnica i ubožnica, klaonica, kupalište), 10. Odvjetnici (2 kancelarije), 11. Društva i zabavišta (7 društava/udruženja, kino, dvorana za skupove), 12. Šetališta

Sl. 11. *Senj, kulturno-historijska šetnja gradom po priloženom tlocrtu*, 1931. (autorica oslika: Zdenka Pexid(e)r – Srića Ostović)

⁴⁷ P. TIJAN, 1994, 334–335.

Sl. 12. Nadgrobna ploča Ižote Frankopanke u crkvi sv. Franje
(izvor: HKS, 1940, sl. 43)

im pružila pregled povijesti svoga grada i omogućila bolje i točnije upoznati njegove znamenitosti." Crtež na naslovnici *Vodiča* vjerni je prikaz nadgrobne ploče Ižote Frankopanke iz (tada još postojeće) senjske crkve sv. Franje,⁵⁰ rad Zdenke Pexid(e)r-Srića.⁵¹

Kao dodatak *Vodiču*, a vjerojatno i protuusluga donatorima koji su pomogli izradu i tisak *Vodiča* (o čemu nema sačuvanih dokumenata), Tijan daje korisne obavijesti (današnjom terminologijom reklame), kao što je na primjer Jadranska plovidba d. d. (parobrodarska služba za Gornji Jadran – Kraljevica, Crikvenica, Selce, Novi, Senj, Rab, cijeli Krk te za promet robe i putnika – Dalmacija, Albanija, Grčka – polasci iz Sušaka, Trsta i Venecije). Tu su i obavijesti/reklame za osiguravajuću zadrugu Croatia, osiguravajuću banku Slavija, Planinarski vodič po Velebitu Josipa Poljaka te za "prirodnu radioaktivnu Sisačku mineralnu vodu". Podatci iz *Vodiča* ukazuju na tadašnju dobru tuzemnu i međunarodnu prometnu povezanost Senja morem,

⁴⁸ Nedostaje popis tada već u Senju brojnih obrtničkih radnji poput stolara, bravara, postolara i slične, za koje je autor vjerojatno procijenio da za strance nisu zanimljivi.

⁴⁹ Zavidna cjelovitost sadržaja inspirativna je za razvoj svakog grada s tendencijama pozitivnih demografskih kretanja.

⁵⁰ *Hrvatski kulturni spomenici I, Senj, 1940., sl. 43.*

(njih 4), 13. Igrališta (njih 3), 14. Garaže i benzin stanica (njih 5).⁴⁸ *Pregledni katalog* daje cjelovit abecedarij društvene infrastrukture i prometne povezanosti tada izuzetno živog grada.⁴⁹ *Vodič* je namijenjen prvenstveno strancima koji dolaze u Senj, ali i brojnim *Senjanima u svitu* koji nakon odlaska niti ne znaju što sve tadašnji grad nudi. S pripadajućom kartom obilazaka, prvi je to cjeloviti vodič po gradu i mogućnostima izleta u okolicu. Kako u Predgovoru piše, "do sada nije bilo knjige ni priručnika, koji bi stranca mogao zadovoljiti. Osim toga su i sami Senjani trebali ovakvu knjigu, koja bi

zahvaljujući privatnim brogarskim kompanijama, kao i na uslužne djelatnosti koje bi putniku i posjetitelju mogle biti od koristi.

Vodič je Tijanu "ulaznica" za kontakt s profesorom Gjurom Szabom, "koji ga je vrlo ljubazno primio, savjetovao i ostali su prijatelji sve do Szabove smrti. U svojoj 23. godini Tijan je već imao jedno tiskano djelo o svome gradu", upravo opisani Vodič.⁵²

Hrvatski kulturni spomenici I., Senj

Neumoran, komunikativan i dobro povezan na svim društvenim razinama kulturnog djelovanja, Tijan predlaže Gjuri Szabi pokretanje nove edicije Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU) pod zajedničkim naslovom *Hrvatski kulturni spomenici*. Naravno, prvi će broj biti posvećen Senju. Tijan je dobro procijenio da je cijenjeni konzervator, *spiritus movens* Konzervatorskog ureda i osnivač značajnih muzeja (Muzeja za umjetnost i obrt i Muzeja grada Zagreba) prava osoba. Ima spremne teme i imena koja će ih obraditi. Szabu nije trebalo puno nagovarati budući da je za Senj bio osobno vezan i zainteresiran (prvo namještenja dobio je kao učitelj u Gimnaziji u Senju 1896., ostaje do 1897. godine,⁵³ ali se Senju stalno vraća). Suradnja Pavla Tijana sa Szabom, Josipom Klemencem i Mirkom Breyerom razultira 1940. godine prvom knjigom nove edicije, naslova *Senj*.

Sagledavajući temu s raznih aspekata, dr. Josip Klemenc prilaže rad *Senj u prehistorijsko i rimsko doba*, Pavao Tijan *Grad Senj u povijesti i kulturi hrvatskog naroda*, Gjuro Szabo *Arhitektura grada Senja*,⁵⁴ a Mirko Breyer *Senj – kolijevka hrvatskog tiskarstva*. Pavao Tijan poglavlje *Grad Senj u povijesti i kulturi hrvatskog naroda*⁵⁵ započinje riječima: "Današnji Senj ne može se podičiti onako starim plemenitim gosparskim porodicama kao što ih je do dana današnjega sačuvao Dubrovnik u skladnim palačama iza tvrdih gradskih zidova. Nema u Senju onoliko starina kao u Splitu, ni veličanstvenih crkava i palača

---

⁵¹ Vodič predstavlja možda prvi trag u literaturi pisanoj o Senju do toga vremena, koji spominje autorski doprinos jedne žene (umjetnička oprema omota), Zdenke Pexidr-Srića Ostović (OSTOVIĆ PEXIDR-SRIĆA, ZDENKA, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, URL: <https://enciklopedija.hr/clanak/ostovic-pexidr-srica-zdenka> (2025-03-17)

⁵² N. LUETIĆ-TIJAN, 2014, 67.

⁵³ Time započinje Szabina veza s "osebujnim gradom i osobitim svijetom kojega je, po vlastitom priznanju, zavolio, ali ga nikada nije do kraja shvatio." (B. DIKLIĆ, 1989, 74)

⁵⁴ Poglavlja: 1. *Crkvena arhitektura (Senjska katedrala, Crkva oo. Franjevacu u Senju)*, 2. *Profana arhitektura grada Senja (Zidovi grada Senja, Nehajgrad kod Senja)*

⁵⁵ *Hrvatski kulturni spomenici I, Senj*, 1940, 11–34.

Sl. 13. *Hrvatski kulturni spomenici I, Senj, 1940. (naslovnica)*

kao u Trogiru, ali se zato Senj može ponositi svojim golemim dijelom u razvoju hrvatske povijesti i kulture. Živa hrvatska narodna snaga, oplemenjena katolicizmom i romanskom mediteranskom kulturom, dala je u Senju i po Senjanima vanrednih rezultata, pa se upravo u povijesti ovoga grada ogledaju sve bitne značajke hrvatskoga narodnog bitka snažnije i življe nego u prošlosti kojega bilo drugog hrvatskog grada." Svoju tezu Tijan razvija u 5 poglavlja: I. *S domaćim vladarima i crkvom (Od VII. stoljeća do godine 1271.)*, II. *U cvatu trgovačke i političke moći (1271. – 1469.)*, III. *Propugnaculum Regni (1469. – 1617.)*, IV. *U borbi za gradske pravice (1618. – 1871.)*, V.

Stara slava ili bolja budućnost. Zadnje poglavlje apostrofira turizam (povoljan zemljopisni položaj prema Rijeci i Dalmaciji, najbliža veza Zagreba s morem) kojemu sve prije navedeno može i treba biti poticaj i temelj razvoja.

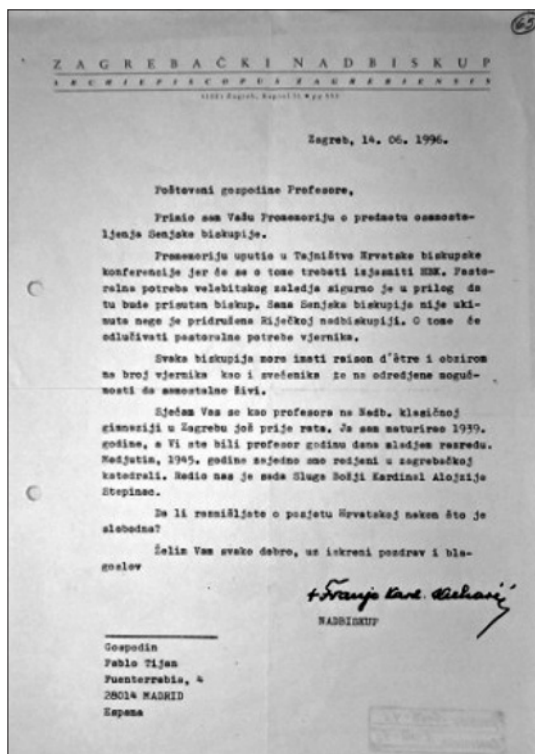
Osim tekstova, vrijednost publikacije je i 114 grafičkih priloga – arhivske litografije, bakropisi i crteži te fotografije – panoramske snimke, pojedinačni objekti (na primjer tvrđave Nehaj iz 1897. godine bez sjeverozapadnog tornja), gradski ambijenti, interijerske fotografije crkava, artefakti, crkvena baština, crteži rekonstruiranih cjelina, portreti uglednika, nadgrobne ploče, nošnje. Fotografije potječu iz Fotografijskog arhiva JAZU, Arheološkog muzeja u Zagrebu, Fotografijskog arhiva Ratne mornarice i Tehničkog fakulteta u Zagrebu te autorske fotografije Josipa Kratohvila, Ljudevita Griesbacha, Gjüre Szabe, Ivana Standla, Viktora Margreitnera i nepoznatih autora.⁵⁶ Puno je toga u 2. svjetskom ratu nepovratno uništeno.

⁵⁶ *Hrvatski kulturni spomenici I, Senj, 1940.*

Promemorija za obranu Senjske biskupije sa sjedištem u Senju

Po ostvarenju samostalnosti i uspostavi suvereniteta, Pavao Tijan s pažnjom prati novi ustroj teritorijalnih, civilnih i crkvenih struktura u Republici Hrvatskoj. Rođen na Gorici, "zad Velike crkve", vjernik,⁵⁷ nikada nije prebolio ukidanje Senjske biskupije i njezinu transformaciju u Riječko-senjsku biskupiju. Potaknut novim teritorijalnim ustrojem, 1990-ih započinje novi proces i na polju transformacije crkvenih institucija, osnivanje Gospićko-senjske biskupije. O tome piše *Promemoriju za obranu Senjske biskupije sa sjedištem u Senju*,⁵⁸ koju za svog boravka u Hrvatskoj ljeti 1993. godine šalje riječko-senjskom nadbiskupu Antonu Tamarutu. Tema je, naravno, restitucija Senjske biskupije, a ne nova transformacija.

Promemorija je temelj Tijanovog pisma iz Madrida koje 28. svibnja 1996. godine šalje kardinalu Franji Kuhariću, moleći ga da se njegova "starodrevna i slavna" biskupija vrati u Senj, a u Gospiću osnuje nova.⁵⁹ Kardinal Kuharić 14.

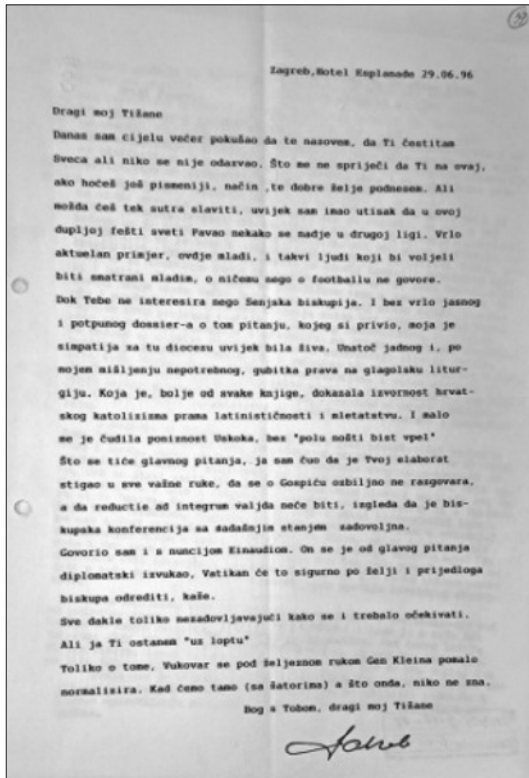

Sl. 14. Pismo kardinala Kuharića Pavlu Tijanu, 14. lipnja 1996. (izvor: HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 110, sign. 65)

⁵⁷ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 1, sign. 11. Papa Ivan Pavao II. 1994. godine dao je Tijanu blagoslov povodom 50. godišnjice braka sa suprugom Nedjeljkom. Na zamolbu msg. Josipa Pavlišića, blagoslov je kod pape ishodio Anton Benvin, rektor Papinskog hrvatskog zavoda sv. Jeronima (dopis od 6. travnja 1994), izvor HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 109, sign. 7

⁵⁸ P. TIJAN, 2019, 417. Tijan *Promemorijom* reagira na poziv glasila Riječko-senjske biskupije *Zvona*, da svećenici i čitatelji lista iznesu svoja mišljenja o osnivanju nove biskupije. Tekst *Promemorije* objavljen je u *Hrvatskoj reviji* 46/1996, 3-4, 547-561.

⁵⁹ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 110, sign. 64

Sl. 15. Pismo Jakoba von Eltza "Tižanu", 29. lipnja 1996. (izvor: HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 110, sign. 39)

između ostalog, da zna da su Senjani slali u Rijeku peticiju potkrijepljenu njegovom *Promemorijom*, ali komentira kako u tom pitanju "nadbiskup nema volje da ga gura." Ideju iz *Promemorije*, kako piše, podržat će više nostalgičari nego realisti, jer crkva preko Velebita treba jako središte. Tijan bi se s njim sigurno složio da je ostao živjeti ovdje, ali "Dug boravak u inozemstvu ostavlja tragove."⁶³ Nada u vraćanja biskupije u Senj zaključena je osnivanjem Gospićko-senjske biskupije 25. svibnja 2000. godine: "Dano u Rimu, kod Svetog Petra,

lipnja 1996. godine u svom odgovoru ukazuje na pastoralne potrebe stanovništva velebitskog zaleđa za biskupom.⁶⁰

U daljnjim Kuharićevim odgovorima (kao u onom od 13. kolovoza 1996. godine) biskupija se ne spominje.⁶¹

Tijan traži zagovor i od svog nekadašnjeg učenika, grofa Jakoba Eltza, člana Vijeća Europe. U Eltzovom odgovoru od 29. svibnja 1996. godine, naslovljenom "Dragi moj Tižane", izvještava ga da je razgovarao o pitanju senjske biskupije i "s nuncijom Einaudiom" (tadašnjim papinski nuncij Giulio Einaudi, op. a.), koji se "od glavnog pitanja diplomatski izvukao."⁶²

Na istu temu kontaktira msgr. Milu Bogovića pismom od 13. prosinca 1996. godine. Msgr. Bogović odgovara 2. veljače 1997. godine ističući,

⁶⁰ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 110, sign. 65

⁶¹ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 110, sign. 11

⁶² HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 110, sign. 39

⁶³ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 110, sign. 26

dana dvadeset i petog mjeseca svibnja, godine Velikog jubileja dvijetisućite,.... Papa Ivan Pavao II biskupom nove biskupije sa sjedištem u Gospiću imenuje msgr. Milu Bogovića, do tada pomoćnog biskupa Riječko-senjske biskupije."⁶⁴ Taj veliki događaj Tijan nije doživio. Neki suvremeni povjesničari umjetnosti i konzervatori smatraju da je upravo činom preseljenja biskupije iz Senja u Gospić "zabijen čavao u lijes Senja" kao grada koji je kroz povijest bio u stanju čuvati svoj identitet i dostojanstvo.⁶⁵

Što da se radi sa senjskim povijesnim znamenitostima

Nakon službenog umirovljenja 1981. godine, Tijan ne prestaje pratiti zbivanja u Senju. Osim u *Vodiču*, Tijan u svojim bilješkama ostavlja popis sadržaja i stanja gradnje u Senju između dva rata. Bilježi rušenja, ali i novu gradnju. Od porušenih zgrada navodi zgradu *na Depó-u* (stradalu u požaru), potkivačnicu Trbojević na Velikim vratima, staru kuću u Dvorcu, zgradu na Šteli (nekad hotel *Zvijezda*) te zatvaranje tri volte "iz higijenskih razloga", čime "nestaju karakteristični urbanistički motivi gradske arhitekture." Od nove gradnje niču bolnica, Palestra (školski konvikt profesora Petra Šimatića) te električna centrala (kasnije zvana *Munjara*), možda i ledana i strojarnica. Grad se počinje širiti prema Rijeci (kuća Papić, Plava vila Ivana Krajača), u Aleju (vila Olivieri, Krajačeva vila pod Nehajem), Scarpina i Bezjakova vila Eufemia u Varošu, Barbierijeva vila u Lopici.⁶⁶

U prepisci s Ivanom Krajačem⁶⁷ 1993. godine, zanima se, između ostalog, za stanje vlasništva, građevinsko stanje i sudbinu Krajačevih magazina, Mlinice (kućice u Senjskoj dragi) i Krajačeve vile pod Nehajem. Krajač cijeni njegove ideje za restauraciju i buduću namjenu magazina kao "zamamne i vidovite", ali sumnja u bilo kakvu realizaciju. "Senj je totalno devastiran lošim ukusom kvazi arhitekata, a plašim se da će i u budućnosti biti slično."⁶⁸

Glavni urednik *Senjskog zbornika* Ante Glavičić naručuje 1996. godine od Tijana studiju viđenja budućnosti gradskih vrijednosti i starina, ne samo onih

---

⁶⁴ GOSPIĆKO-SENJSKA BISKUPIJA, *Osnivanje Biskupije*, URL: <https://gospicko-senjska-biskupija.hr/o-nama/vjera/osnivanje-biskupije> (2025-05-19)

⁶⁵ M. TIJAN-WIECK u N. LUETIĆ-TIJAN, 2014, 342.

⁶⁶ Prema bilješkama P. Tijana zapisala M. Tijan-Wieck u N. LUETIĆ-TIJAN, 2014, 336.

⁶⁷ Ivan Krajač bio je istaknuti kulturni djelatnik, operni redatelj, izdanak slavni senjskih obitelji Krajač i Hreljanović, izravni potomak počasnog senjskog konzervatora Vuka Krajača - Ganga.

⁶⁸ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 109, sign. 71, odgovor Ivana Krajača od 23. 12. 1993. godine na Tijanovo pismo

Sl. 16. Gradski kaštel – konvikt Ožegovićianum, stanje oko 1935.
(izvor: *Senjski zbornik*, 23, 1996, 326)

graditeljskih. Udovoljivši prijatelju, za 23. broj *Senjskog zbornika* priprema tekst *Što da se radi sa senjskim povijesnim znamenitostima*. Prihvatanje teksta ne ide glatko. Tijan naime nije upoznat s novoustanovljenim pravilima pisanja, formatiranja i opremanja rada za znanstvenu prosudbu i klasifikaciju, kojima svaki rad mora udovoljavati.⁶⁹ Na prvu verziju Glavičić odgovara 26. studenog 1996.: "Obavještavam Te da postoje određeni kriteriji za radove objavljene u znanstvenom časopisu, što kontrolira Ministarstvo znanosti tj. njihova Komisija za izdavačku djelatnost, a prema tim kriterijima mi dobivamo dio sredstava uz stalno natezanje." Daje mu 23 sugestije, pa ako ih usvoji rad će, na preporuku recenzenta, dobiti adekvatnu znanstvenu klasifikaciju.⁷⁰ Već ga sljedeći dan obavještava da će ovaj prijedlog dati i drugima, "da oni daju ocjenu, pa ćemo se još čuti u svezi njegovog objavljivanja. Želim da se Tvoj prilog objavi u Zborniku, ali mislim da će se neki dijelovi, koji nemaju znanstvene osnove, morati izostaviti."⁷¹

⁶⁹ P. TIJAN, 1996, 340. Rad je objavljen u *Senjskom zborniku* kao stručni članak i jedan je od tri zadnja objavljena Tijanova teksta.

⁷⁰ Arhiv GMS-a, pismo GMS-a Pavi Tijanu, Senj, 26. studenog 1996., bez signature

⁷¹ Arhiv GMS-a, pismo GMS-a Pavi Tijanu, Senj, 27. studenog 1996., bez signature

Tijanova teza je: "Brinuti se za znamenite spomenike prošlosti neizostavljiva je, ali i časna dužnost svih građana. Ona može biti i težak teret, no uvijek je izvor ugleda i ponosa za građane, a nerijetko pribavlja i materijalne probitke."⁷² Prijedlozi postupanja i rješenja su:

1. "Spašavanje i održavanje povijesnih i umjetničkih spomenika kroz javnu namjenu i pomoć privatnih kulturnih institucija te velikih trgovačkih poduzeća ili financijskih zavoda, javnih vlasti i imućnih privatnika u spašavanju i restauriranju važnih spomenika."
2. "Opstanak i sudbina senjske povijesne baštine" koja ne smije biti ugrožena gradnjom novih objekata neophodnih za suvremeni razvoj, proširenja ulica i luke.
3. "Problemi i zadaci pred sačuvanom baštinom" prvenstveno su očuvanje fizionomije grada. "Stoga svi komunalni radovi, u prvom redu urbanistički plan kao i sve privatne inicijative, moraju ići za tim da se ta fizionomija, taj njegov tipični ambijent, ne pokvari."⁷³ Težišta brige svakako trebaju biti gradski kaštel Ožegovićanum, kompleks sv. Franje, tvrđava Nehaj, gradski bedemi i kule te luka.

Sve, naravno, treba dobiti suvremenu i funkcionalnu infrastrukturnu mrežu. Tijan ovdje navodi službe, servise i uslužne djelatnosti, bez kojih grad ne smije dočekati 21. stoljeće. Završna poruka građanima i gradu Senju je, da i nadalje treba, "slušajući zov prošlosti i osjećajući bilo sadašnjice, dolaziti s novim idejama, iz kojih će se radati nove inicijative privatne naravi za konzervaciju, restauraciju ili rekonstrukciju svaki put bar jednoga spomenika putem mecenatstva bogatih građana te javnih ili privatnih poduzeća i novčanih zavoda jer se ne može očekivati da će grad, županija ili vlada biti uvijek u mogućnostima da u kritičnim trenucima za održanje nekog povijesnog ili umjetničkog objekta pokriju sve potrebe iz svojih sredstava."⁷⁴

Veze s domovinom i rodnim gradom

Pavao Tijan se cijelog života, posebno nakon odlaska iz Hrvatske, u okviru mogućnosti dopisuje s obitelji i kontaktira s mnogim akterima tadašnje političke emigracije i hrvatske kulturne scene.

---

⁷² P. TIJAN, 1996, 315.

⁷³ P. TIJAN, 1996, 323.

⁷⁴ Nostalgičarsko zagovaranje mecenstva, kao vida suradnje kulture i privatnog kapitala, dokinuto je u novije vrijeme promjenama porezne politike. Ipak, nakon stupanja Hrvatske u Europsku uniju, istu ulogu preuzimaju fondovi Europske unije.

U zalaganju za međunarodno priznanje Hrvatske, osvješćivanje i napredak kulture te obrazovanje, Tijan koristi kontakte koje je još 1940-ih uspostavio s aristokratskim obiteljima, a čiji se predstavnici nalaze na pozicijama s kojih mogu tome pridonijeti. Arhiv HAZU-a u *Zbirci Pavao Tijan* tako čuva njegovu prepisku s članom Europskog parlamenta Ottom von Habsburgom,⁷⁵ barunom Jankom Vranizany Dobrinovićem,⁷⁶ svojim "učenikom" barunom Jakubom von Eltzom,⁷⁷ hrvatskim veleposlanikom u Španjolskoj Sergejem Morsanom⁷⁸ i drugima.

Što se ostalih kontakata tiče, u osobito osjetljivo vrijeme do 1990. godine Tijan izbjegava izravni doticaj s obitelji i prijateljima u domovini, kako im ne bi stvarao moguće probleme. U pismima koje razmjenjuje sa Senjkinjom Ljubicom Krmpotić (živi u Njemačkoj, odakle mu šalje pisma i poštu koju prenosi od obitelji iz Senja), ističe da je sve kontakte prekinuo nakon "tog najnovijeg Titovog udara u Karađorđevu", kako nenamjerno ne bi "svojim pisanjem nekome naškodilo."⁷⁹ Zanima ga stanje u gradu, aktivnosti koje se provode na planu afirmacije senjskog govora, fizičkog stanja grada i graditeljske baštine. Dio je njegovih pisama pisan na senjskom, govoru djetinjstva i govoru koji je odnio sa sobom 1945. godine. Upravo ga zato zanima i moli za nove primjerke karnevalskog časopisa *Metla i škavacera*. Pita se zašto mu se Glavičić ne javlja, pa zaključuje da je možda i bolje tako, da si ne stvori probleme. Ima za Glavičića toliko toga spremljeno za Muzej (slike, novinske izreske, knjige, svoje bilješke i uspomene), "a ovaj se nakon marča više ne javlja". Inače je uvijek "pun posla kaj čanža u letu" (ljetu, op. a.).⁸⁰ Ne žali se, ali spominje da ga često posjećuju hrvatski emigranti, rado provodi s njima vrijeme, pomaže što može, a oni se poslije nikad ne jave. U to vrijeme započinje i izravnu prepisku s obitelji (ne više posredovanjem Ljubice Krmpotić), najviše s bratom Jarkom, njegovom suprugom, kasnije udovicom Fanikom "Fančom" i drugim bratom Viktorom. Tema je, osim obiteljskih odnosa, uvijek Senj, što se izgradilo, što obnovilo, a što

⁷⁵ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 108, sign. 105

⁷⁶ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 110, bez signature

⁷⁷ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 108, sign. 56 - 93

⁷⁸ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 109, sign. 86 - 134

⁷⁹ Arhiv GMS-a, pismo Ljubici Krmpotić od 27. ožujka 1972., bez signature

⁸⁰ Arhiv GMS-a, pismo od 27. listopada 1974., naslovljeno "Draga gospe i lipa moja Senjkinjo", bez signature

⁸¹ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 108, više signatura

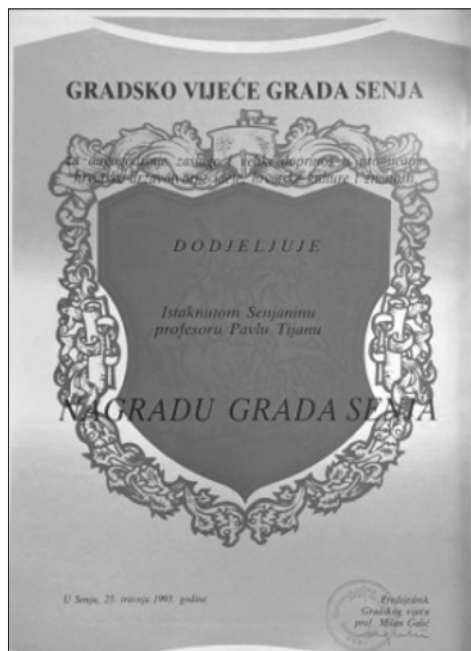
⁸² HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 109, sign. 144-158

zasadilo.⁸¹ Živu prepisku Tijan vodi sa skladateljem Franom Šojatom,⁸² Vlatkom Peterom⁸³ i Milanom Mogašem,⁸⁴ već spomenutim Ivanom Krajačem i drugima.

Priznanja iz Hrvatske

U Hrvatsku Tijan ponovo dolazi 1993. godine. U Senju se susreće sa svojim velikim prijateljem i štovateljem Antom Glavičićem, koji njegov posjet smatra velikim danom za grad. U povodu 65. obljetnice rada i 85. obljetnice života, Pavao Tijan prima Nagradu Grada Senja za doprinos u promicanju hrvatske državotvorne ideje, hrvatske kulture i znanosti⁸⁵ kao "jedan od najznačajnijih Senjana 20. stoljeća".⁸⁶ Tim povodom predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman upućuje mu brzojavnu čestitku.⁸⁷

Gradski muzej Senj, Senjsko muzejsko društvo, senjski amateri i prijatelji priređuju 31. srpnja 1993. godine *Svečanost predstavljanja izlaženja 20. knjige Senjskog zbornika, u povodu 85. obljetnice rođenja Senjanina Pave Tijana* na tvrđavi Nehaj. Svečanosti prisustvuju članovi obitelji Tijan (Pave, supruga Nedjeljka, kći Marija, unučice Ana i Isabel te senjski dio obitelji), visoki gosti (Vinko Nikolić⁸⁸ i nadbiskup riječko-senjski Antun

Sl. 17. Nagrada Grada Senja
(izvor: HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, uokvireni original u sklopu kutije 1)

⁸³ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 109, sign. 135

⁸⁴ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 110, sign. 68–94

⁸⁵ M. Tijan-Wieck u N. LUETIĆ-TIJAN, 2014, 339, HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, uokvireni original u sklopu kutije 1

⁸⁶ A. GLAVIČIĆ, 1997, 295. Inicijativa i atribucija su vjerojatno i potekle od Ante Glavičića.

⁸⁷ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 108, sign. 274

⁸⁸ Vinko Nikolić (Šibenik, 2. 3. 1912. – Šibenik, 12. 6. 1997.) bio je hrvatski književnik, kulturni djelatnik i političar. U emigraciju odlazi 1945. godine (Italija, Argentina). Po povratku u Europu 1966. godine neko je vrijeme boravio u Parizu i u Španjolskoj, a od 1991. godine u Hrvatskoj. Predsjednik je Hrvatske matice iseljenika, potpredsjednik Matice hrvatske, zastupnik

Sl. 18. Brzozav predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana Pavlu Tijanu (izvor: HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 108, sign. 274)

Tamarut), državni, crkveni i gradski uglednici i građani Senja. U glazbenom dijelu izvedena je pjesma *Senju grade* Ivice Krajača, djela senjskog skladatelja i pijanista Frana Šojata te pijanistice Ivone Šojat.⁸⁹ Uoči svečanog događaja osobito je hvalevrijedna organizacija Senjske večeri na Gorici, Tijanovom rodnom kvartu, "sprid portuna naše pokojne Gare".⁹⁰

Županijskoga doma Sabora RH, priređivač više antologija, autor knjiga putopisa i razgovora i dr. (*Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, URL: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/nikolic-vinko> (2025-05-29))

⁸⁹ Arhiv GMS-a, *Pozivnica i Program promocije Senjskog zbornika 20 posvećenog gospodinu profesoru Pavi Tijanu uz 85 let življenja*, bez signature

⁹⁰ Arhiv GMS-a, *Poziv za Senjsku večer*, bez signature, "Gradski muzej Senj i Senjani iz Senja i svita" pozivaju na neobavezno druženje prijatelja uz čašicu, zalogaj, pjesmu i razgovor građana, intelektualaca, umjetnika, u čast obitelji Tijan; "Večer će svojim prisustvom uveličat gospodin Ivica Krajač, Hrvoje Hegedušić i gospa Ksenija (...)" (Ksenija Erker, op. a.)

Sl. 19. Svečanost predstavljanja *Senjskog zbornika* br. 20, u povodu 85. obljetnice rođenja Pavla Tijana, tvrđava Nehaj, srpanj 1993. (izvor: arhiv GMS-a)

Sl. 20. Svečano uručenje *Senjskog zbornika* br. 20 na tvrđavi Nehaj 1993., prof. Ante Glavičić, prof. Pavao Tijan, dr. Davor Biondić (izvor: arhiv GMS-a)

Sl. 21. Obitelj Tijan i prijatelji pred senjskom katedralom 1993.
(izvor: arhiv GMS-a)

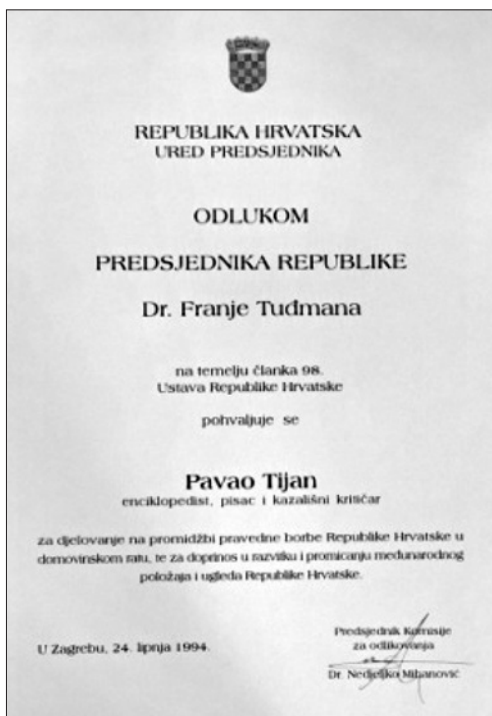

Sl. 22. Obitelj Tijan i prijatelji u Svetom Jurju 1993. (izvor: arhiv GMS-a)

Predsjednik Tuđman odlukom od 24. lipnja 1994. godine pohvaljuje Pavla Tijana, enciklopedista, pisca i kazališnog kritičara, "za djelovanje na promidžbi pravedne borbe Republike Hrvatske u Domovinskom ratu te za doprinos i razvitak u promicanju međunarodnog položaja i ugleda Republike Hrvatske."⁹¹

Tekst naslova *Svaka bi se kultura ponosila s ovakvim radnikom: osamdeset godina života Pavla Tijana*, koji Uredništvo *Hrvatske revije* 38, sv. 2. i 3. (150 i 151) 1988. godine posvećuje Pavlu Tijanu, *Senjski zbornik* prenosi u cijelosti.⁹²

Pavao Pablo Tijan Rončević umire u Madridu 2. srpnja 1997. godine, nakon iscrpljujuće "borbe s rakom".⁹³ Pokopan je 3. srpnja na groblju Los Santos Sacramentos de san Isidoro,⁹⁴ u grobnicu koju je kupio još 1987. godine.⁹⁵ Iza sebe ostavlja suprugu Nedjeljku Luetić-Tijan, kćer Mariju Tijan-Wieck⁹⁶ te unučice Ane i Isabel. Obitelj brine o Tijanovoj materijalnoj ostavštini i pisanoj građi.

Sl. 23. Pohvalnica predsjednika Republike dr. Franje Tuđmana (izvor: HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 108, bez signature)

⁹¹ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 108, bez signature

⁹² *Senjski zbornik*, 20, 1993, I. – VIII.

⁹³ HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutija 110, sign. 64, pismo kardinalu Kuhariću 1996.

⁹⁴ A. GLAVIČIĆ, 1997, 296.

⁹⁵ N. LUETIĆ-TIJAN, 2014, 278.

⁹⁶ "Trenutačno se, na svojoj američkoj i španjolskoj adresi, bavi pisanjem i uređivanjem literarne ostavštine svojih roditelja koji su osobito bili ponosni na svoje dvije unuke s kojima su prvi put posjetili neovisnu domovinu Hrvatsku 1993. Najdirljivije su stranice koje opisuju Tijanov susret s rodnim Senjom nakon 52 godine budući da taj školovani čovjek nije radio ni za slavu ni za novac, već za boljitak domovine." (Vesna KUKAVICA, *Madridska drama hrvatskih egzilanata*, URL: <https://mojahrvatska.vecernji.hr/price/madridska-drama-hrvatskih-egzilanata-1125302> (2022-03-16))

"Zbirka Pavao Tijan", arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Bježeći u svibnju 1945. godine iz primarne domovine, Pavao Tijan za sobom ostavlja svu pisanu građu koja nije nestala ili izgorjela u ratnim požarima. Građa iz razdoblja 1945. – 1997. godine je ogromna, a Tijan je svjestan njezine povijesne vrijednosti za hrvatski narod i hrvatsku emigraciju kad je u Madridu počinje sakupljati kod obitelji, po antikvarijatima i kod prijatelja (osobito hrvatski opus i dokumente) te sređivati. U posjedu je građe nastale u izbjeglištvu u Italiji te najvećeg dijela svog španjolskog opusa. Nakon Tijanove smrti rad na građi nastavlja Nediljka Luetić-Tijan, a nakon nje kći, prof. Marija Tijan-Wieck-Luetich.

Nju Juraj Lokmer⁹⁷ povezuje s predsjednikom HAZU-a Milanom Mogušem⁹⁸ (obojica rođeni Senjani). 14. siječnja 2004. godine započinje proces preuzimanja zbirke, a završava 2006. godine.⁹⁹ Vlada Republike Hrvatske 2007. godine, deset godina nakon smrti, prenosi Tijanovu pisanu ostavštinu iz Madrida u Zagreb, u arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, koja se danas vodi pod oznakom HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*.¹⁰⁰

Zbirka je podijeljena u 10 serija pohranjenih u ukupno 213 arhivskih kutija i to: 1. serija – osobni spisi 1931. – 1997. (1 kutija), 2. serija – Radio Madrid, uređivanje emisija na hrvatskom jeziku 1955. – 1975. (48 kutija), 3. serija – kulturno-prosvjetni rad (10 kutija), 4. serija – osobno stvaralaštvo (24 kutije), 5. serija – svjedočanstva suvremenika o liku i djelu Pavla Tijana (1 kutija), 6.

---

⁹⁷ Juraj Lokmer (Senj, 1947. – Zagreb, 2023.) osobiti je interes imao za najstarije hrvatske i senjske glagolske knjige, potom za hrvatsku i senjsku povijest općenito, napose za senjsku crkvenu povijest te kulturnu i spomeničku baštinu grada Senja. Inicijator je i suosnivač Zbirke Sakralna baština u Senju, organizirao je i o svom trošku dao digitalizirati cjelokupni sadržaj do tada tiskanih 29 brojeva *Senjskoga zbornika* (2001. – 2002.). Za svoj je doprinos proglašen počasnim građaninom Senja, a dobitnik je i najviših državnih nagrada za osobite zasluge u kulturi. (M. GLAVIČIĆ, 2024, 247–250)

⁹⁸ Akademik Milan Moguš (Senj, 27. 4. 1927. – Zagreb, 19. 11. 2017.) cijeli je radni vijek vezan je za Filozofski fakultet u Zagrebu (redovni profesor, prodekan, voditelj poslijediplomskog studija) i njegov Zavod za lingvistiku, a najviša mu je funkcija ona predsjednika HAZU-a (2004. – 2010.). U velikom opusu posebno mjesto zauzimaju kulturni *Hrvatski pravopis* (1971.) i *Senjski rječnik* (2002., ujedno i tema doktorska disertacija). Za svoj je rad dobio najviše državne nagrade, priznanja i odličja, a 2004. godine proglašen je počasnim građaninom Senja. (*Spomenica Milan Moguš: 1927. – 2017.*, URL: <https://www.info.hazu.hr/clanovi/mogus-milan/> (2025-05-28))

⁹⁹ Stipe KLJAČIĆ, *Zbirka Pavla Tijana*, 2018, doi: 10.24389/93969, URL: <http://hr.cultural-opposition.eu/registry/?uri=http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n8896> (2025-05-19)

¹⁰⁰ N. LUETIĆ-TIJAN, *Život Pavla Tijana, zapamćeno / izgovoreno / zapisano*, priredio Igor Zidić uz suradnju Marije Tijan-Wieck, URL: <http://www.matica.hr/knjige/zivot-pavla-tijana-1058/> (2020-05-01)

serija – osobna korespondencija (40 kutija), 7. serija – ilustrativni dio (8 kutija), 8. serija – radovi članova Tijanove obitelji, većinom supruge (7 kutija), 9. serija – isječci iz tiska (68 kutija) te 10. serija – bibliotečne i bibliografske kartice (6 kutija). Zbirka je pisana najvećim dijelom na hrvatskom i španjolskom, a dio gradiva i na engleskom, talijanskom, njemačkom, ruskom, makedonskom i bugarskom jeziku. Gradivo zbirke je dobro očuvano, u papirnatom je formatu i čeka digitalizaciju.¹⁰¹

Obilježje emigranta kod mnogih koje je zadesila ista sudbina, pa tako i kod Tijana, još i 80 godina kasnije prevladava nad predznakom intelektualca i borca za kulturni identitet nacije. Kad se jednoga dana neki istraživači i znanstvenici uhvate u koštac s Tijanovim cjelokupnim opusom, za nadati se da će rezultati osvijetliti njegove zasluge u interkulturalnim doprinosima i suradnji, kao što je ona Hrvatske i Španjolske. "Odgovarajućom obradom te korespondencije jamačno bi se obogatilo naše poznavanje rada hrvatske inteligencije u progonstvu, ali i zanimanja i upućenost španjolskih krugova vezanih uz medije i znanost za Hrvatsku, odnosno za tadašnje, uglavnom slavenske zemlje pod komunističkim režimima iz političkog, ali i iz kulturnog očišta."¹⁰²

Tijanov prilog čuvanju antropološke baštine Senja

Svaki *ethnos* puninu identiteta živi njegovanjem antropološke baštine, čija je sastavnica i ona graditeljska. Isto je i s manjim zajednicama unutar istog *ethnosa*, kojega te različitosti samo hrane. Zbog svoje relativne izoliranosti i pretežitaj samostalnosti od stranih vlasti, Senj i bližu okolicu su različitosti na tom planu definirale kroz povijest.

Tijan svojim djelom evidentira autentičnost duha mjesta i graditeljskog fundusa do Drugog svjetskog rata. Tragovi i pouke sežu do današnjih dana,

---

¹⁰¹ Vremenskog konteksta radi, korisno je za istraživače budućih generacija zabilježiti okolnosti u kojima se zbirka čuvala i davala na uvid istraživačima u vrijeme pisanja ovoga rada. Cijela zgrada HAZU-a na Trgu Jospia Jurja Strossmayera u Zagrebu, pa tako i njezin Arhiv, iseljeni su za potrebe konstrukcijske sanacije i cjelovite obnove nakon razornog potresa koji je pogodio Zagreb 20. ožujka 2020. godine. Sav je materijal smješten u depoe izvan grada, iz kojih se građa doprema u Zagreb jednom mjesečno, uz prethodnu narudžbu i najavu istraživača. Uvid je omogućen svima zainteresiranima i u ovako otežanim okolnostima, uz izuzetno dobru organizaciju, suradljivost i ljubaznost arhivara. (Stipe KLJAIĆ, *Zbirka Pavla Tijana*, 2018, doi: 10.24389/93969, URL: <http://hr.cultural-opposition.eu/registry/?uri=http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n8896> (2025-05-19))

¹⁰² M. POLIĆ BOBIĆ, 2018, 37.

bilo da se radi o materijalnoj ili nematerijalnoj ostavštini koju grad baštini. O materijalnoj baštini, posebno onoj graditeljskoj (groblje i stara kapelica sv. Vida) te o društvenom životu grada do 1940. godine, pisano je u prethodnim poglavljima. Korisno je osvrnuti se i na neke druge osobitosti koje čine suštinu ili čuvaju sjećanje na kulturu i razvijanje senjskih intelektualnih, estetskih i etičkih vrijednosti, kao što su grb grada, ambijenti, vizure, govor, običaji, humor, frazeologija, vjera i odanost crkvi.

U ime i za račun Senjskog kluba, Tijan 1931. godine od Ljudevita Griesbacha naručuje fotografije za ilustriranje prvog gradskog turističkog vodiča *Senj, Kulturno-historijska šetnja gradom prema priloženom tlocrtu*. Ni ne sluti da će to biti prvorazredni, ali i neponovljivi materijal. Uza sve neprilike koje Griesbach doživljava (policija ga po dolasku u Senj na nekoliko sati hapsi i provjerava), ipak uspijeva izvršiti naručeno. Vraća se sa snimljenim materijalom, kasnije objavljenim u Vodiču: potpisuje fotografije *Panorama Senja s istoka, Leonova kula, Kuća obitelji Vukasović, unutrašnjost katedrale, Reljef sv. Trojstva iz 1492. godine, Fontana na Zvonimirovom trgu*.¹⁰³ Dio Griesbachovog materijala pohranjen je u arhivima, tako da je poslužio i za ilustriranje publikacije *Hrvatski kulturni spomenici I, Senj* (1940.). Posebnu dokumentarnu važnost fotografije imaju nakon bombardiranja grada 1943. i 1944. godine, kao vrijedan dokaz i orijentir arhitektima i konzervatorima pri obnovi.

Zanimljivost je i grb grada Senja,¹⁰⁴ koji Tijan stavlja na sam početak *Vodiča*. Takvog ga preuzima slikar i slikarski tehnolog Radoje Hudoklin,¹⁰⁵ kojemu je povjeren posao oslikavanja stropa kapelice Majke Božje Sljemenske na Zagrebačkoj gori. Autor kapelice je arhitekt Juraj Denzler, a podignuta je 1931. godine.¹⁰⁶ Hudoklin 1937. godine oslikava veličanstven hrastov kasetirani strop, o čemu Tomislav Premerl piše: "Strop svetišta možda je najatraktivniji dio unutrašnjosti. Kvadrat stropa kasetiran je u 49 polja, a svako je polje izvedeno kao poseban bojeni reljef. (...) Kompoziciju i izvedbu stvorio je Hudoklin 1937. godine. U središnjem je polju lik Majke Božje s djetetom, a dijagonalno od sredine četiri su sveca zaštitnika Hrvatske. Oko njih su grbovi Hrvatske, Dalmacije, Slavonije, Bosne i Istre. U ostalih 39 polja

¹⁰³ P. TIJAN, 1994, 334–335.

¹⁰⁴ Grb Grada Senja potječe iz druge polovice 13. stoljeća i uz grb Grada Raba jedan je od najstarijih u Hrvatskoj. (E. LJUBOVIĆ, 2022, 54)

¹⁰⁵ HUDOKLIN, RADOJE, *Hrvatski biografski leksikon*, URL: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=8129> (2025-07-08)

¹⁰⁶ S. SEKULIĆ-GVOZDANOVIĆ, 2000.

Sl. 24. i 25. Kapelica Majke Božje Sljemenske, kasetirani strop i grb Grada Senja (drugi stupac zdesna, treći redak od dolje, foto: Damir Fabijanić, arhiv autora)

grbovi su raznih gradova značajnih u hrvatskoj prošlosti."¹⁰⁷ Grb Grada Senja Pavao Tijan ističe kao jedan od "simbola ponosa raseljenih Senjana u Zagrebu".

O Tijanovom promišljanju razvoja Senja svjedoči sačuvana korespondencija o sadašnjosti i budućnosti grada. U pismu bez prve stranice (vjerojatno pisanom Anti Glavičiću), zanima se za vizure grada s mora. Osobito treba paziti, kako piše, na planiranu gradnju hotela koji će zatvoriti luku s juga (današnji Hotel Art, op. a.), da ne ugrozi pogled na zelenilo Arta i Nehaja. Otvaranje vizure s ulaza u grad sa sjevera, iz pravca Rijeke, na "Suzanov magazin", je ispravno. Ako dođe do izgradnje "elektrane – vjetrane", kakve viđa i po Kanarskim otocima, "treba paziti da ta gradnja ne iznakazi grad i njegovu bližu okolicu. Nehaj (t. j. brežuljak) treba poštediti od toga, kao i od svake druge gradnje."¹⁰⁸

Nematerijalna baština, Tijanova trajna preokupacija, obuhvaća govor, običaje (svjetovne i crkvene svetkovine, pokladne običaje, pogrebne i običaje za Dan mrtvih, Dušni dan i sl.), humor, vjeru, frazeologiju i druge sastavnice antropološke baštine Senja. Senjskim govorom se Tijan povremeno služio u dopisivanju s prijateljima i obitelji, ostavljajući time dodatni rezervoar riječi i izraza budućim istraživačima senjskog govora. Moguća je to nadopuna jezičnog

¹⁰⁷ T. PREMERL, 1983, 63–64.

¹⁰⁸ Arhiv GMS-a, pismo bez prve stranice, potpisano s Pablo Tijan, nedatirano, bez signature

PAVAO TIJAN: SENJSKE ŠTORIJE I ČAKULE**(Iz Zbornika za život i običaje hrvatskoga naroda. Zagreb, 1940.)**

Poznati kulturni historik grada Senja, profesor Tijan, prikupio je i u Zborniku objelodanio na broj 311 senjskih »štorigija« i »čakula«. To je posao, koji na prvi mah ne izgleda ni značajan ni velik, ali onaj, tko se upusti u tu duhovitu vrevu doskočica, šala, duhovitosti, pučke i građanske mudrosti, i ako mu je još k tome poznat i bliz onaj gosparski mentalitet, brzopleti jezik i ona primorska prodorno-šaljiva senjska čakavica, taj će osjetiti, kako je sakupljač razastro pred njega neslućeno blago narodne duše i to iz nekih najintimnijih zakutaka. Čovjek štije jednu »štorigiju« za drugom, a one ga sve više zakupljaju i omataju nekim čarobnim fluidom neprisljijene duhovitosti, da im se konačno preda kao posve njihov. Iz njih kao da viri neki stoljetni prokulani čarobnjak, koji je svaki čas spreman da vas zaskoči i iznenadi svojom prirodnom vještinom, a kad vas zaskoči, u tren oka vas zarazi nekim blagim, pitomim i preskavim humorom.

Sl. 26. *Senjske štorije i čekule*, fragment osvrta autora D. Ž. (izvor: arhiv GMS-a)

fonda zabilježenog u *Senjskom rječniku*. Milan Moguš je u *Rječniku* zabilježio i istražio idiome iz 1960-ih, kad je Tijan već bio u emigraciji i sa sobom odnio predratni leksik. Izrazi kao što su "pun posla kaj čanža u letu",¹⁰⁹ "ja nisan uvrdljiv kaj kurijoko", "15. lipnja / Sveti Vid – trišnje vrit", "macki Vi, a psu oni",¹¹⁰ autentična je i pomalo zaboravljena senjska frazeologija. Zanimljiv bi za istraživanje bio i Tijanov tekst o senjskoj frazeologiji koji spominje Ante Glavičić, odgovarajući mu na pismo od 6. veljače 1997. godine: "Primio sam *Zapise iz senjske frazeologije* od 1 do 17 stranice s dodatkom i objašnjenjima od stranice 1 do 16, te mislimo da je taj prilog dobar i da bismo ga mogli objaviti u *Zborniku* 24/97 u listopadu 1997."¹¹¹ Reprint/edicija pojedinih izdanja (*Senjska smišna kronika* u izdanju Senjskog muzejskog društva 1972., *Senjske štorije i čakule*, 1940., *Senjski nadimci*, JAZU, 1936., *Senjska banja*, 1928., *Senjske pokladne publikacije* i *Nestao stari običaj*, 1936., *Zapisi iz senjske frazeologije*, 1997. i drugi) zacijelo bi bili značajan kulturološki doprinos.

Humor i duh grada kao senjski specifikum, tada 32-godišnji Tijan bilježi 1940. godine u 113 zapisa u *Senjskim štorijama i čakulama*. Kako piše autor D.

¹⁰⁹ Arhiv GMS-a, pismo od 27. listopada 1974., naslovljeno "Draga gospe i lipa moja Senjkinjo", bez signature

¹¹⁰ Arhiv GMS-a, pismo od 21. siječnja 1975., naslovljeno "Draga i lipa moja Senjkinjo i rodbino", bez signature

¹¹¹ Arhiv GMS-a, pismo GMS-a Pavi Tijanu, Senj, 3. ožujka 1997., bez signature. Predmetni tekst u trenutku pisanja ovog rada autoru nije dostupan.

Ž., "To je posao, koji na prvi mah ne izgleda ni značajan ni velik", ali zapravo predstavlja "neslućeno blago narodne duše i to iz nekih najintimnijih zakutaka". Iz Tijanovih zapisa "kao da viri neki stoljetni prokušani čarobnjak, koji je svaki čas spreman da vas zaskoči, u tren oka vas zarazi nekim blagim, pitomim i prskavim humorom."¹¹²

Na kraju, ali ne manje važno, tu je Senjska biskupija, povijesni identitet i DNA grada. Da to ne smatra samo Tijan (*Promemorija za obranu Senjske biskupije sa sjedištem u Senju*), svjedoči i peticija građana Senja koju u svom pismu spominje msgr. Mile Bogović. Iako neuspješan, pokušaj njezine restitucije 1990-ih ukazuje na trajnu i neprekinutu vezanost žitelja Senja uz svoju crkvu.

Zaključak

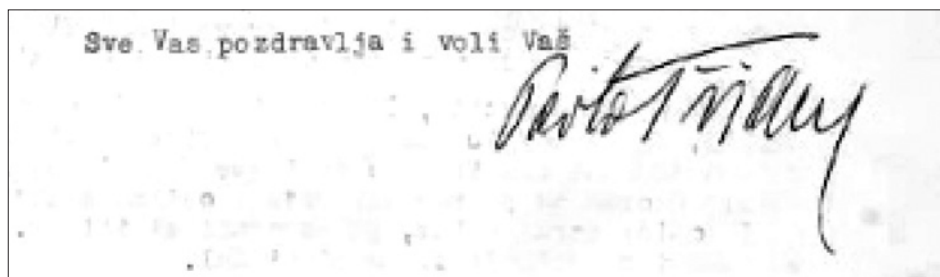
Predan hrvatskoj domovini, duboko ukorijenjen u vjeri i nikada angažiran ni u jednoj političkoj stranci ili partiji, cijeli svoj život Tijan je posvetio i podredio kulturi i znanosti. Smatrao je da je "zabluda misliti da je politika jedini način da se narodu koristi, i da je svaki emigrant sposoban za političke akcije. Politika uopće ide u najteža zanimanja ljudskog duha."¹¹³ Ako se Tijanu smiju uopće pripisati ikakve političke konotacije, onda je to njegovo diplomatsko umijeće uvjeravanja i povezivanja ljudi (čak ne uvijek i istomišljenika) za napredovanje ka zadanom cilju u korist znanosti, kulture i dobrobiti čovjeka. Suvremenim rječnikom rečeno, bio je sposoban za vrhunski *networking*, kvaliteta koju je dijelio s prije spomenutim Vukom Krajačem i Antom Glavičićem. Osobina je to samo ljudi izuzetne socijalne inteligencije i samopouzdanja.

Gotovo 20 godina nakon preuzimanja pisane ostavštine, percepcija je da se manje istražuje znanstvena i kulturna, a više (ili uglavnom) emigrantska komponenta Tijanovog opusa i djelovanja.¹¹⁴ Upravo prve dvije daju mogućnost suvremenim istraživačima i institucijama koje se bave zaštitom i restauracijom kulturnog naslijeđa (naravno i leksikografijom), da iz autentičnih i detaljnih svjedočenja, opisa i fotografija od prije gotovo 100 godina, iščitaju počela, pravce, grananje i slojeve njihovog razvoja. Relevantnost Tijanovih viđenja i prijedloga počiva na ugrađenim varijablama prilagodbe vremenu, tehničkim mogućnostima, tehnološkim dostignućima i novim / suvremenim potrebama kvalitetnog života u (o)čuvanom kulturnom krajoliku.

¹¹² Arhiv GMS-a, *Hrvatska smotra*, 7–8, 1940, 436.

¹¹³ B. PETRAČ, 2019, VIII.

¹¹⁴ Dokaz je iskreno čuđenje arhivara HAZU o zanimanju za "ne-emigrantsku" građu iz *Zbirke Pavao Tijan*.

Sl. 27. Iz pisma Pavla Tijana, Madrid, 21. siječnja 1975. (izvor: arhiv GMS-a)

Tezu Ante Glavičića da je prof. Pavao Tijan, uz dr. Vinka Kriškovića, "možda najistaknutiji Senjanin 20. stoljeća"¹¹⁵ potvrđuje i Božidar Petrač: "Kao jedan od najistaknutijih Senjana, intelektualac *par excellence*, erudit, enciklopedist i poliglot, čovjek neobične nadarenosti i velike radne energije, Tijan je svojim djelovanjem bitno obogatio i oplemenio kulture dvaju naroda."¹¹⁶

Tijanov opus, čak i samo njegov senjski fragment, predstavlja *boosterdozu* lijeka za rast samopouzdanja i samopoštovanja koju bi, za opstojnost cjeline a u obranu različitosti, poželjela imati svaka zemlja, narod, nacija, okrug, kraj, grad, gradić, naselje, zavičajna i obiteljska zajednica, pojedinac i svaki budući naraštaj.

Literatura

I. Arhivski izvori

Arhiv HAZU, HR-AHAZU-649, *Zbirka Pavao Tijan*, kutije 1, 108, 109, 110, pisana građa, nije digitalizirano, uvid lipnja 2025.

Damir Fabijanić, arhiv autora, fotografija

Arhiv Gradskog muzeja Senj (arhiv GMS-a), pisana građa i fotografije, digitalizirano, bez signatura, uvid svibnja 2025.

Stališ duša Župe grada Senja, str. 555., uvid ožujka 2025., fotografija.

II. Knjige i članci

Stjepan DAMJANOVIĆ, Otkrivanje zasute baštine / Pavao Tijan, *Stav*, Zagreb, 2020.

Bogdan DIKLIĆ, Nastavnici, učenici, maturanti i direktori Senjske gimnazije i I COUO "Vladimir Čopić" od 1839-1989 godine, *Senjski zbornik*, 16, Senj, 1989, 71–110.

¹¹⁵ A. GLAVIČIĆ, 1997, 293–296.

¹¹⁶ B. PETRAČ, 2019, VII.

- Ante GLAVIČIĆ, Ostaci crkvice sv. Vida u Senju i Karlobagu, *Senjski zbornik*, 23, Senj, 1996, 41–58.
- Ante GLAVIČIĆ, U spomen profesoru Pavlu Tijanu (Senj, 15. 6. 1908. – Madrid, 2. 7. 1997.), *Senjski zbornik*, 24, Senj, 1997, 293–296.
- Miroslav GLAVIČIĆ, In memoriam Juraj Lokmer (Senj, 1947. – Zagreb, 2023.), *Senjski zbornik*, 51, Senj, 2024, 247–250.
- Hrvatska enciklopedija*, Naklada Konzorcija Hrvatske enciklopedije, Zagreb, 1941.
- Hrvatski kulturni spomenici I, Senj*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1940.
- Nedjeljka LUETIĆ-TIJAN, *Život Pavla Tijana, Zapamćeno / Izgovoreno / Zapisano*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2014.
- Enver LJUBOVIĆ, Heraldika baština grada Senja, *Hrvatska revija*, 3/2022, Matica Hrvatska, Zagreb, 2022, 54-63.
- Božidar PETRAČ, Predgovor, u: Pavao TIJAN, *Domovinske i emigrantske teme, Studije, eseji, članci*, Glas koncila, Zagreb, 2019, VII–LIX.
- Mirjana POLIĆ BOBIĆ, *Hrvatska / Španjolska, Povijesne i kulturne veze*, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, 2018.
- Tomislav PREMIERL, Kapelica na Sljemenu - Cjelovito djelo moderne umjetnosti, *Prilog za portret Jurja Denzlera, Život umjetnosti*, 35, Zagreb, 1983, 56–65.
- Mirko RAGUŽ, *Leksikon poznatih Senjana*, Senj, 2016, 156–158.
- Sena SEKULIĆ-GVOZDANOVIĆ, *Arhitekt Juraj Denzler*, Zagreb, 2000.
- Svaka bi se kultura ponosila s ovakvim radnikom: osamdeset godina života Pavla Tijana, *Senjski zbornik*, 20, Senj, 1993, I–VIII.
- Pavao TIJAN, *Senj, kulturno-historijska šetnja gradom po priloženom tlocrtu*, Senjski klub u Zagrebu, Zagreb, 1931.
- Pavao TIJAN, Grad Senj u povijesti i kulturi hrvatskog naroda, *Hrvatski kulturni spomenici I, Senj*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1940, 11–33.
- Pavao TIJAN, Senjsko groblje sv. Vida, *Senjski zbornik*, 19, Senj, 1992, 135–140.
- Pavao TIJAN, Senjski klub u Zagrebu, *Senjski zbornik*, 21, Senj, 1994, 321–344.
- Pavao TIJAN, Što da se radi sa senjskim povijesnim znamenitostima, *Senjski zbornik*, 23, Senj, 1996, 315–340.
- Pavao TIJAN, Promemorija za obranu Senjske biskupije sa sjedištem u Senju, *Hrvatska revija*, Zagreb, 46/1996, 3-4, 547–561.
- Pavao TIJAN, *Domovinske i emigrantske teme, Studije, eseji, članci*, Glas koncila, Zagreb, 2019.

III. Internetski izvori

- HUDOKLIN, RADOJE, *Hrvatski biografski leksikon*, URL: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=8129> (2025-07-08)

Sl. 28. Senjske uličice oko 1965. godine
(arhiv Vladimira Berkovića, snimio Laszlo Fuderer)

Stipe KLJAIĆ, *Zbirka Pavla Tijana*, 2018, doi: 10.24389/93969, URL: <http://hr.cultural-opposition.eu/registry/?uri=http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n8896> (2025-05-19)

Spomenica Milan Moguš: 1927. – 2017., URL: <https://www.info.hazu.hr/clanovi/mogus-milan/> (2025-05-28)

Vesna KUKAVICA, *Madridska drama hrvatskih egzilanata*, URL: <https://mojahrvatska.vecernji.hr/price/madridska-drama-hrvatskih-egzilanata-1125302> (2022-03-16)

NIKOLIĆ, VINKO, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, URL: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/nikolic-vinko> (2025-05-29)

GOSPIČKO-SENJSKA BISKUPIJA, *Osnivanje Biskupije*, URL: <https://gospicko-senjska-biskupija.hr/o-nama/vjera/osnivanje-biskupije> (2025-05-19)

OSTOVIĆ PEXIDR-SRIČA, ZDENKA, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, URL: <https://enciklopedija.hr/clanak/ostovic-pexidr-srica-zdenka> (2025-03-17)

Dorotea PRPIĆ, Obilježena 531. obljetnica tiskanja Senjskoga glagoljskog misala, *Novi list*, URL: <https://www.novilist.hr/rijeka-regija/lika-senj/obiljezena-531-obljetnica-tiskanja-senjskoga-glagoljskog-misala/> (2025-08-08)

Nedjeljka LUETIĆ-TIJAN, *Život Pavla Tijana, zapamćeno / izgovoreno / zapisano*, priredio Igor Zidić uz suradnju Marije Tijan-Wieck, URL: <http://www.matica.hr/knjige/zivot-pavla-tijana-1058/> (2020-05-01)

IV. Ostali izvori

Vladimir BERKOVIĆ, fotografija, privatni arhiv.

Mirena KNIFIĆ-GRULICH – Vladimira KNIFIĆ, fotografija, obiteljski arhiv

PAVAO PABLO TIJAN RONČEVIĆ (1908 – 1997) A LIFE DEDICATED TO THE CULTURE AND HERITAGE OF SENJ

Summary

Pavao Tijan was a Croatian lexicographer, publicist and cultural activist who was born in Senj in 1908 and died in Madrid in 1997. Due to his exceptional and wide range of knowledge and interests, he became a private tutor to children from noble and other prominent families, which later facilitated his communication and networking in the upper social classes of Croatia and other countries in Europe and the world. He was a professor at the Archbishop's Classical Gymnasium in Zagreb.

He began his lexicographic activity as an assistant editor of the Croatian Literary Society of St Jerome; he was one of the founders and a member of the editorial board of the *Hrvatska enciklopedija* (launched during the Independent State of Croatia), he was the editor of several magazines and series, as well as the author of texts and reviews in Croatian and foreign languages. He dedicated numerous articles, essays and books to the town of Senj, and one of the most important publications is *Hrvatski kulturni spomenici* (Croatian Cultural Monuments) and its first issue Senj, published by the Yugoslav Academy of Sciences and Arts in 1940.

He emigrated in 1945, and throughout his whole time in Italy and Spain, he remained active in the fight for Croatia's independence in political, economic and cultural terms. Never politically engaged, with a distinctly expressed national consciousness, he directed his activities towards the development and progress of free scientific thought and culture and their independence from political influences.

The preserved written materials of Pavao Tijan are kept in the Archives of the Croatian Academy of Sciences and Arts in Zagreb.

The focus of this paper is Tijan's contribution to the recording and affirming of the heritage values of Senj, especially those of architecture.

Keywords: Pavao Tijan, Senj, cultural heritage, emigration, Spain